

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją
Rafała Soleckiego

Tom 3

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

Tom 3

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

**Katalog grodzisk Warmii i Mazur
pod redakcją Rafała Soleckiego**

Tom 3

Autorzy

Anna Lejzerowicz, Bartosz Nowacki, Kamil Rabiega,
Daniel Skoczylas, Rafał Solecki, Dariusz Wach,
Fabian Welc, Katarzyna Zdeb, Magdalena Żurek

Warszawa 2022

Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia i Natangia Tom 3

Publikacja recenzowana do druku przez
dr. Arkadiusza Koperkiewicza
i dr. Marka Jagodzińskiego

Redakcja: Rafał Solecki
Projekt książki: Bartłomiej Gruszka
Skład: Rafał Solecki
Korekty: Bartosz Nowacki
Projekt okładki: Rafał Solecki

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Warszawa 2022

ISBN 978-83-8281-287-9 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8281-199-5 (wersja elektroniczna)

Publikacja naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023,
nr projektu 11H 18 0117 86, kwota finansowania 1 346 853 zł

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

Wydawnictwo:
Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2
01-815 Warszawa
+48 22 561 89 23 (wew. 323)
wydawnictwo@uksw.edu.pl

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	7
GMINA OSTRÓDA	
Ornowo, st. 3	9
Wysoka Wieś, st. 7	47
Wysoka Wieś, st. 8	55
Wysoka Wieś, st. 9	65
GMINA MIŁOMŁYN	
Winiec, st. 2	99
GMINA MORĄG	
Słonecznik, st. 1	133
Wenecja, st. 2	145
GMINA ZALEWO	
Boreczno, st. 4	185
Boreczno, st. 8	191
GMINA WILCZĘTA	
Gładysze, st. 1	215
Gładysze, st. 3	245
GMINA GÓROWO IŁAWECKIE	
Piasty Wielkie, st. 3	259
Wiewiórki, st. 1	273
Augamy, st. 1	291
Wokiele, st. 1	339
Woryny, st. 1	363
WERYFIKACJE NEGATYWNE	
Nowa Wieś Iławecka, st. 1, gm. Górowo Iławeckie	389
Zielenica, st. 15, gm. Górowo Iławeckie	397
Piaseczno, st. 1, gm. Górowo Iławeckie	407
Zamkowa Góra w Leśnictwie Orsy, gm. Górowo Iławeckie	415
Wykaz cytowanej literatury	426

Winiec, st. 2

Gmina Miłomły

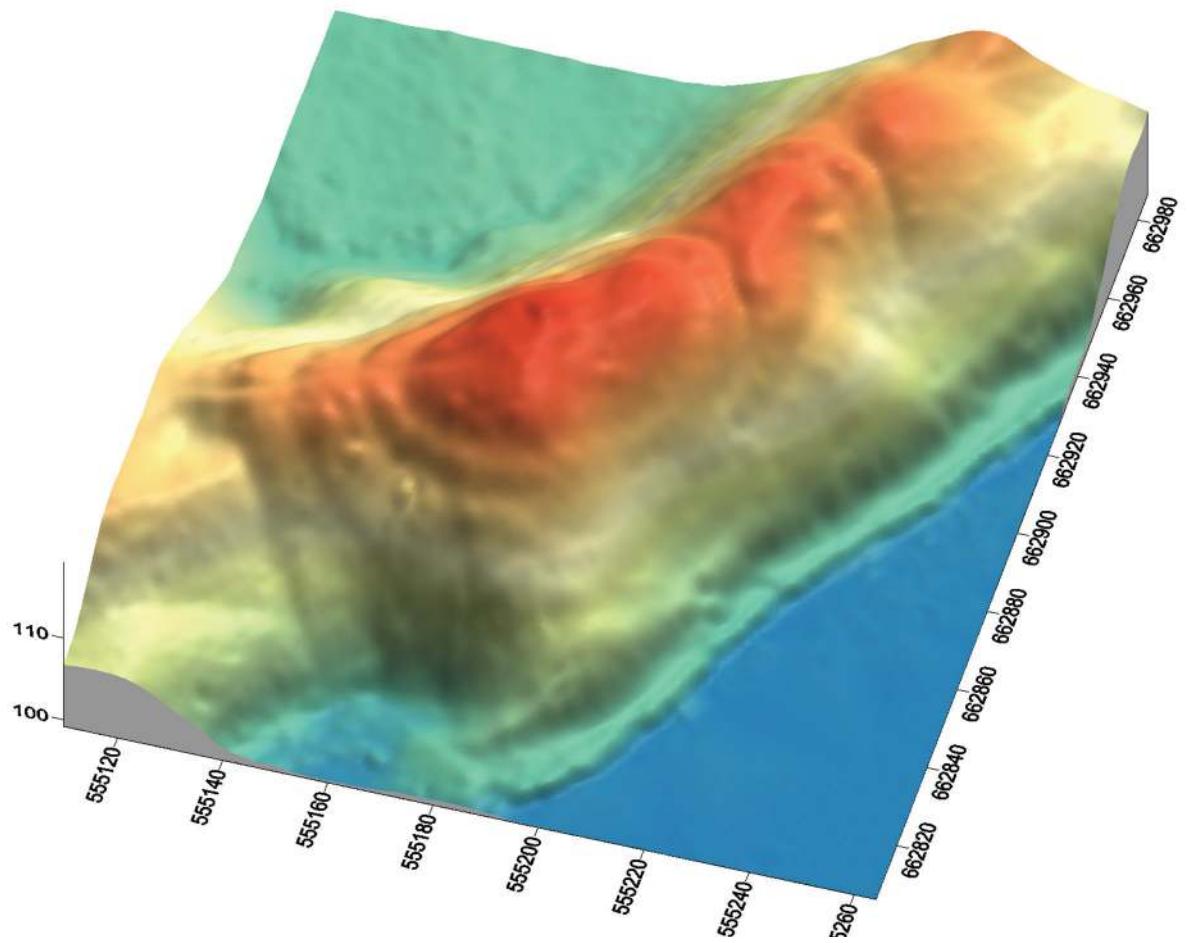
Powiat ostródzki

AZP 23-55/29

Współrzędne geograficzne:

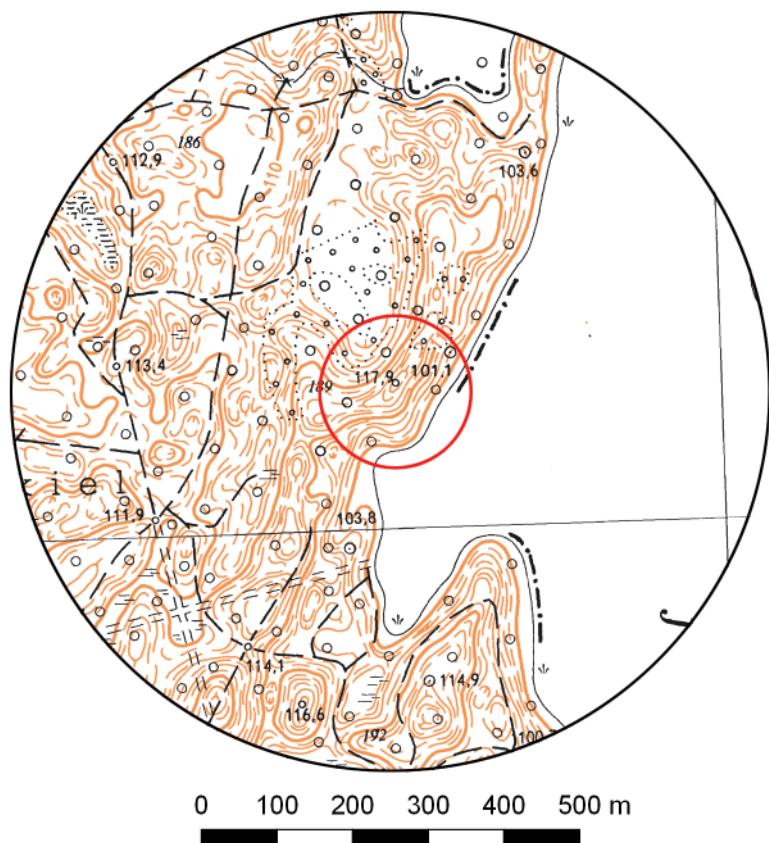
N 53° 49' 39''

E 19° 50' 19''

Ryc. 1. Grodzisko w Wińcu, st. 2 na mapie w skali 1:25 000 (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Wińcu, st. 2 na mapie w skali 1:10 000 (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

RAFAŁ SOLECKI

Grodzisko w Wińcu (niem. *Winkenhagen*) (ryc. 1 i 2) nie było zewidencjonowane w ramach AZP do 2017 roku. Wtedy to, przy okazji badań weryfikacyjnych w miejscu odkrycia skarbu zabytków brązowych, dokonano także pomiarów umocnień założenia obronnego¹.

Analiza archiwalnych źródeł kartograficznych wskazuje jednak, że miejsce to było w przeszłości znane i wykorzystywane. Na mapie *Karte des Deutschen Reiches 1:100 000* z około 1893 roku, widoczny jest w miejscu grodziska punkt opisany, jako *Winkel*, czyli „zakątek” (ryc. 3:A). Na nieco młodszej mapie z serii *Meßtischblatt Topographische Karte 1:25 000*, z 1930 roku, w tym samym miejscu znajduje się oznaczenie *Lusthaus* (ryc. 3:B), co w dosłownym tłumaczeniu oznacza „dom przyjemności”. Założenia tego typu to najczęściej pawilony ulokowane w otoczeniu natury pozwalające na relaks i wypoczynek podczas np. spaceru bądź polowania.

Warto także odnotować, że obecność dwóch grodzisk w tej okolicy odnotował Emil Hollack w swej pracy z 1908 roku. Pod hasłem *Bärtингsee* znajduje się opis „*Burgwall im große Winkel*”². Według mapy z serii *Meßtischblatt z 1930 roku* *große Winkel* to cały pas

¹ Solecki 2017.

² Hollack 1908: 10.

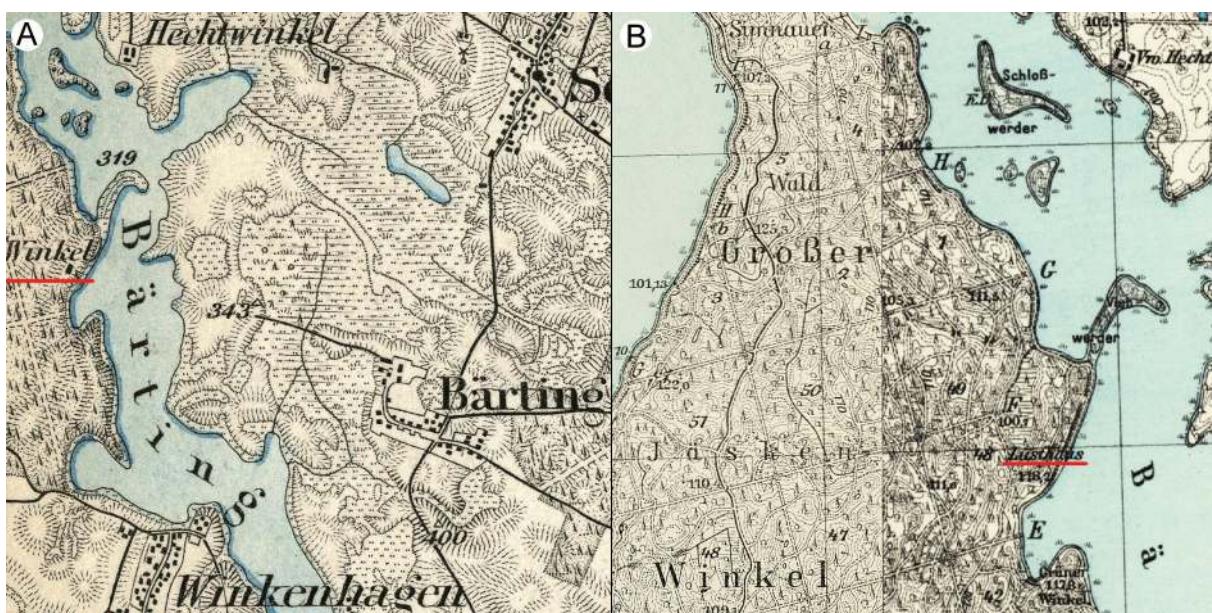
lądu pomiędzy Jeziorami Bartężek na wschódzie i Ruda Woda na zachodzie. Na obszarze tym wydzielonych zostało co najmniej kilka obiektów, które interpretowane są jako grodziska. Pierwsze, to umocnienia na wyspie, na Jeziorze Bartężek³. Drugie to stanowisko zewidencjonowane, jako AZP 22-55/1. Znajduje się nad brzegiem Jeziora Ruda Woda, przy północnej krawędzi kanału łączącego Jeziora Ruda Woda i Bartężek. Posiada ono nazwę miejscowości „*Zamek*” i wpisane jest do rejestru zabytków, jako gródek średniowieczny⁴. Ostatnie, położone jest tuż przy północnym brzegu Jeziora Bartężek. Posiada nazwę lokalną *Alter Wachttur, Schanzenberg i Klebberg*, i interpretowane było, jako krzyżacka wieża strażnicza, a ostatnie badania wykazały, że pierwotnie znajdował się tam także kurhan⁵. Każde z wymienionych miejsc, może poza grodziskiem na jeziorze, wpisuje się w charakterystykę podaną przez E. Hollacka i trudno jednoznacznie stwierdzić, czy omawiane w tym rozdziale stanowisko jest tym, które oznaczył badacz na początku XX wieku.

Stanowisko położone jest w lesie liściastym z dominującymi gatunkami buku, lipy i brzozy, przy zachodnim brzegu Jeziora Bartężek. Zajmuje wysokie wyniesienie, które

³ Szczepański 2013: 236–237.

⁴ Kobyliński et al. 2016: 283–284.

⁵ Hoffmann i Mackiewicz 2004: 24; Kobyliński et al. 2016: 298; informacja na karcie stanowiska w archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

Ryc. 3. Grodzisko w Wińcu, st. 2 na: A) mapie *Karte des Deutschen Reiches 1:100 000*, karta *Mohrungen* (133) z około 1893 roku, B) mapie *Topographische Karte 1:25 000, Meßtischblatt*, karta *Sonnenborn* (2185), z 1930 roku i karta *Simnau* (2186), z 1930 roku (źródło: [www.igrek.amzp.pl](http://igrek.amzp.pl)).

go najwyższy punkt osiąga 119,35 m n.p.m., będące częścią dłuższego garbu ułożonego po osi północ-południe. Stoki garbu są silnie wyeksponowane na wschód, ku wodom jeziora i na zachód, obecnie ku bagnisku, które w przeszłości było zapewne zatoką jeziora.

Majdan jest owalny o średnicach około 25–47 m i powierzchni około 8,7 ara (ryc. 4). Poniżej majdanu czytelne są trzy tarasy, które w dalszej części opracowania będą opisywane, jako Taras I, Taras II i Taras III. Obwód Tarasu I wynosi około 175 m, Tarasu II około 255 m, a Tarasu III około 315 m. Powierzchnia stanowiska liczona po linii największego obwodu wynosi około 58 arów. Od strony północnej czytelne są niewielkie nasypy wałów

(ryc. 5), które umacniały wszystkie trzy tarasy. Brak czytelnych wałów na pozostałych odcinkach tarasów nie oznacza, że ich w przeszłości nie było. Średnie nachylenie stoku w kierunku północnym wynosi około 2–4° i procesy erozyjne działały tam w najmniej szym stopniu. Nabylenie w kierunku południowym wynosi już około 6–7°, a w kierunku wschodnim i zachodnim wzrasta do około 18–23°, a miejscami nawet 27° (ryc. 6 i 7).

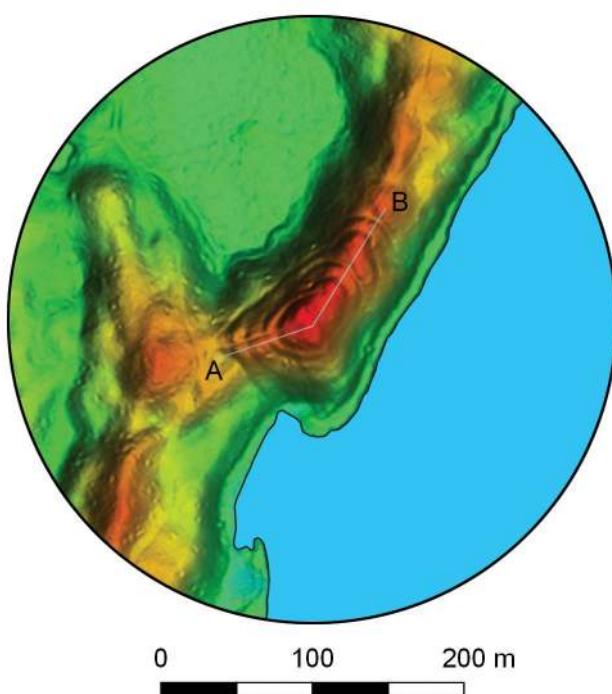
W południowej części majdanu widoczne są na powierzchni relikty fundamentu kamiennego – pozostałości wspomnianego wcześniej *Lusthaus*. Wokół nich rozrzucony jest gruz ceglany.

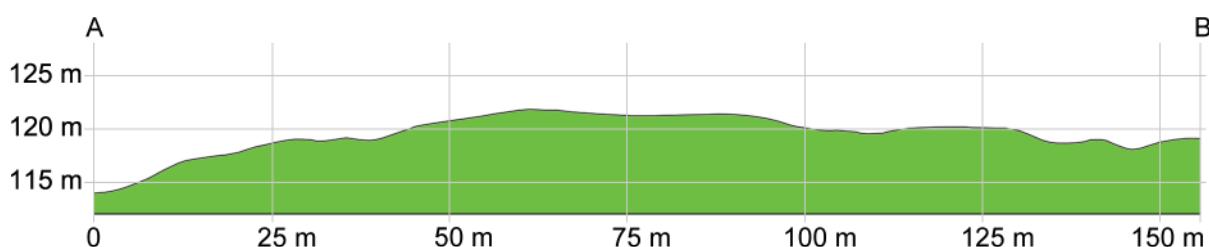
Ryc. 4. Winiec, st. 2. Widok w kierunku północnym, na majdan i Taras I (fot. R. Solecki).

Ryc. 5. Winiec, st. 2. Widok w kierunku północnym, na majdan i Taras I (fot. R. Solecki).

Ryc. 6. Grodzisko w Wińcu, st. 2
na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów
GUGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 7. Przekrój grodziska w Wińcu, st. 2 uzyskany z danych ALS
(na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

ŚRODOWISKO FIZYCZNOGEOGRAFICZNE ANNA LEJZEROWICZ

Według podziału fizycznogeograficznego Polski Jerzego Kondrackiego, grodzisko w Wińcu, st. 2, znajdowało się w mezoregionie Pojezierze Iławskie⁶, a według nowej klasyfikacji znajduje się w obrębie Pojezierza Dzierzgońsko-Morąskiego⁷.

Teren badań znajduje się na obszarze wysoczyzny morenowej falistej, której towarzyszą moreny martwego lodu, kemy i formy akumulacji szczelinowej, zorientowane wzduż kierunków SW-NE i E-W. Powstały one wzduż linii odpływu wód roztopowych w szczelinach i rozpadlinach istniejących w martwym i stagnującym lodzie. Na jednej z takich form szczelinowych, o rozciągłości

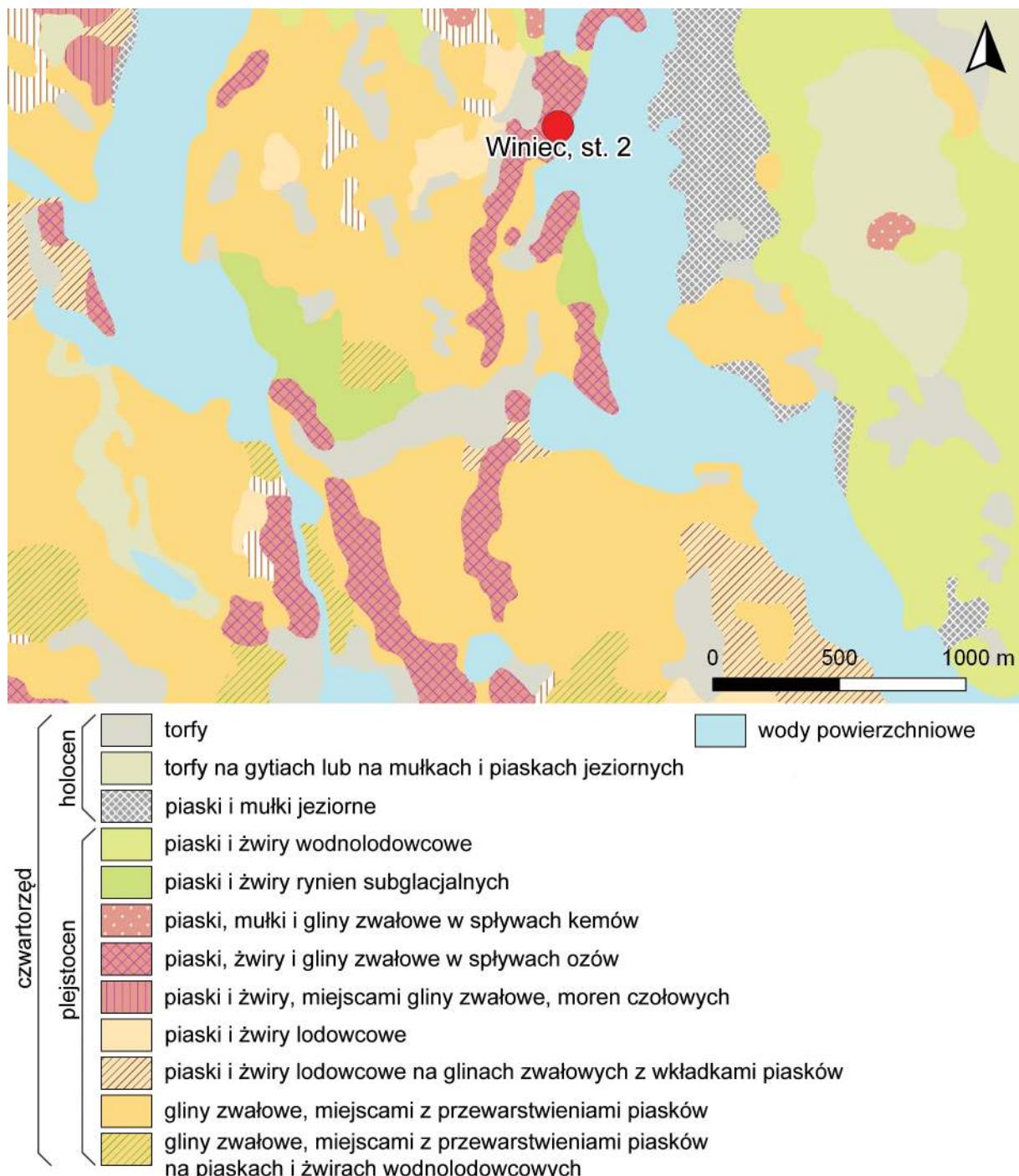
południkowej, zlokalizowane jest stanowisko. Obecne w pobliżu Jeziora Bartążek moreny czołowe powstawały podczas krótkotrwałych postojów lądolodu podczas jego退却 (recesji) w fazie pomorskiej stadiału górnego zlodowacenia Wisły. W sąsiedztwie jeziora Ruda Woda (na zachód od stanowiska) oraz na wschód od Jeziora Bartążek znaleźć można równiny sandrowe i wodnolodowcowe. Powstanie równin sandrowych jest związane z oddziaływaniami lokalnych systemów odpływu wód roztopowych⁸.

Samo stanowisko położone jest w obrębie formy szczelinowej (ozu) znajdującego się wzduż rynny Jeziora Bartążek, a wykształconego na powierzchni wysoczyzny morenowej falistej, zbudowanej z gliny zwałowej miejscowościami przewarstwieniami piasków. Według Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski w skali 1:50 000 (arkusz Morąg) oz zbudowany jest z piasków, żwirów i glin zwałowych (ryc. 8).

⁶ Kondracki 2002: 46, 91–92.

⁷ Solon *et al.* 2018: mapa.

⁸ Pikies 2014: 9–11.

Ryc. 8. Wycinek arkusza Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski z zaznaczonym stanowiskiem w Wińcu, st. 2
(źródło: www.geolog.pgi.gov.pl, oprac. A. Lejzerowicz)

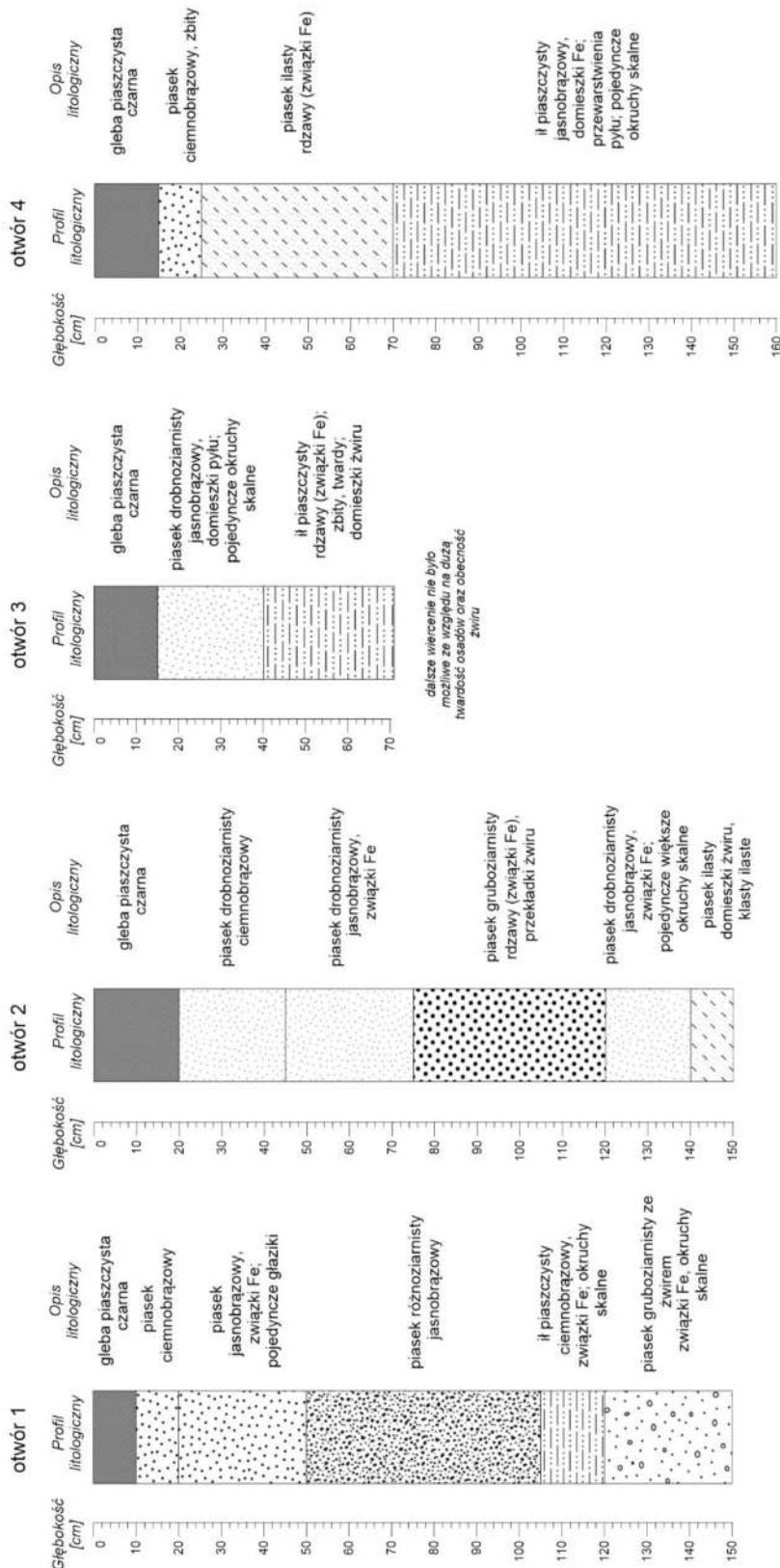
Od zachodu występuje niewielkie obniżenie terenu zajęte przez równinę torfową w zagłębiu bezodpływowym powstały podczas deglacacji lodowca. Wyraźne wyniesienie w terenie, na którego szczycie znajduje się stanowisko, zbudowane jest z osadów piaszczystych i żwirowych, które powstały jako forma akumulacji szczelinowej o przebiegu południkowym⁹.

Na obszarze stanowiska wykonano 4 wiercenia świdrem geologicznym. Na ich podsta-

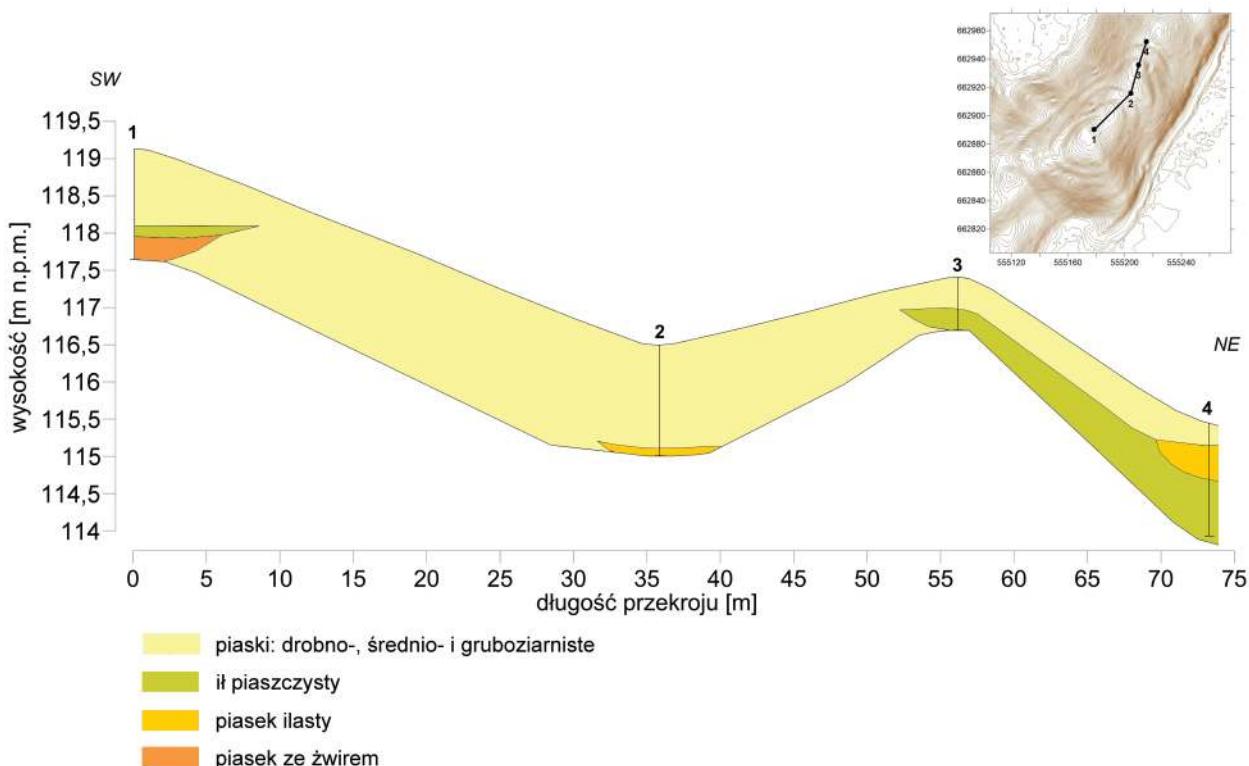
wie (ryc. 9) stworzony został schematyczny przekrój geologiczny przez stanowisko Wińiec (ryc. 10). W wiercenach zaobserwowało występowanie osadów piaszczystych (piaski: drobno- i gruboziarniste, różnoziarniste, ilaste), żwirowych oraz ilów piaszczystych. Po zachodniej części wznesienia, na obszarze niewielkiego obniżenia występują osady pochodzenia organicznego – torfy. Szczegółowa litologia jest widoczna oraz została opisana na poszczególnych profilach wierceń (ryc. 9).

Według Mapy Geologicznej Polski w skali 1:500 000 stanowisko znajduje się na obsza-

⁹ Piękies 2014: 9–11.

Ryc. 9. Profile litologiczne odwiertów wykonanych na obszarze grodziska w Wińcu, st. 2 (oprac. A. Lejzerowicz)

Ryc. 10. Schematyczny przekrój geologiczny przez grodzisko w Wińcu, st. 2 (oprac. A. Lejzerowicz)

rze występowania glin zwałowych, ich zwierzelin oraz piasków i żywirów lodowcowych z okresu zlodowacenia północnopolskiego. Według Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski w skali 1:50 000 na obszarze tym występują piaski, żywiry i gliny zwałowe w spływach ozów. Wykonane wiercenia potwierdzają obecność osadów piaszczystych i żywirowych na badanym stanowisku, powstających w formie szczelinowej podczas ostatniego zlodowacenia. Lokalnie osady te zwierają związki żelaza, co nadaje im rdzawe zabarwienie. W niektórych warstwach zaobserwować można również okruchy skalne, czy prze-warstwienia pyłu lub iłu. Nawiercone osady charakteryzują się stosunkowo dużą granulometrią, co bardzo utrudniało wiercenie i uniemożliwiło dowierczenie się do zaplanowanej głębokości.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

RAFAŁ SOLECKI

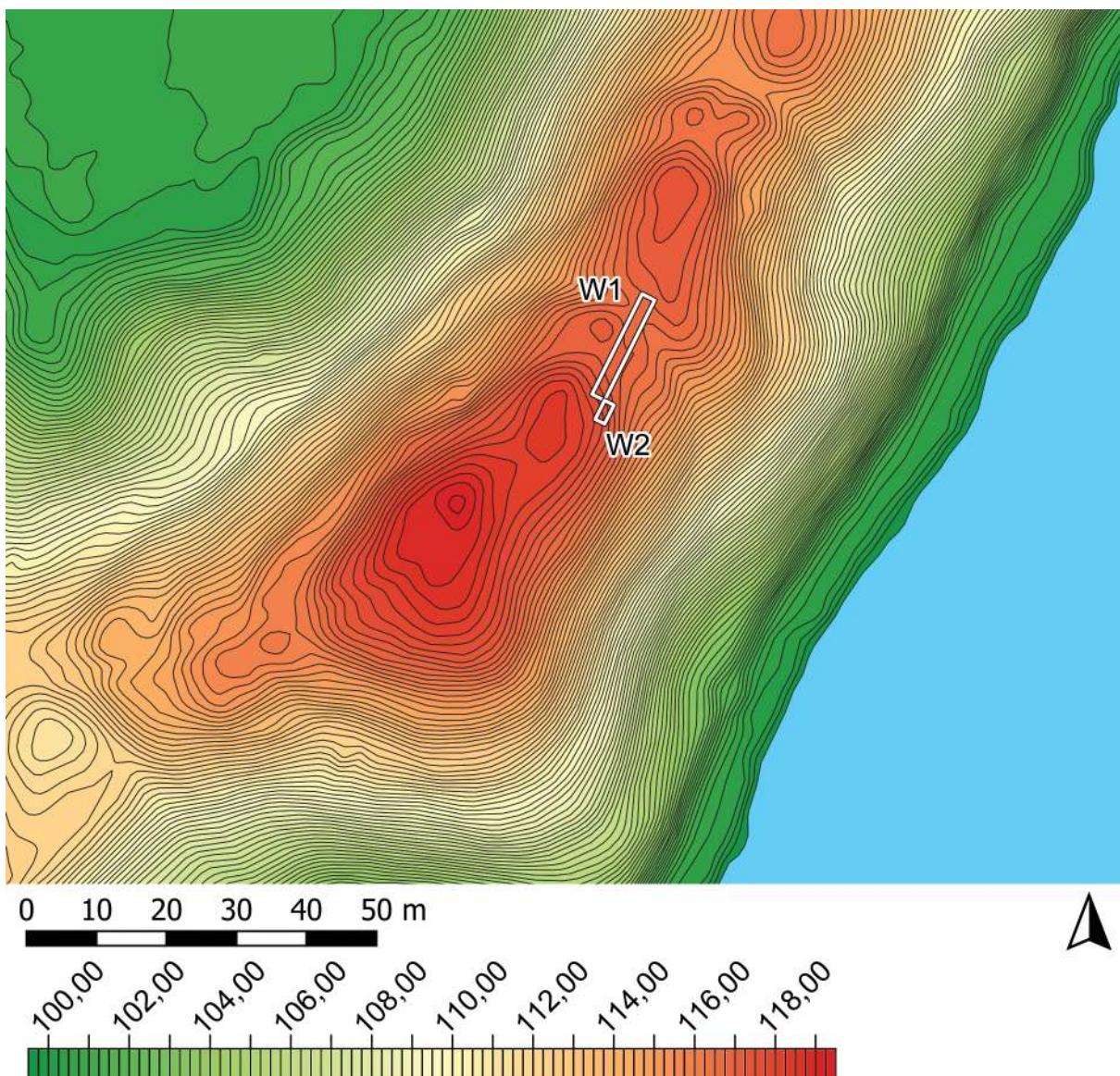
Przebieg badań terenowych

Obszar stanowiska jest porośnięty lasem, który w pewnym stopniu ograniczał obszar dostępny do badań wykopaliskowych. W centralnej części majdanu znajduje się plac, gdzie liczba drzew jest zdecydowanie mniejsza, ale

w miejscu tym notowane były ślady po wspólnym użytkowaniu tego terenu – drobiny gruzu, kawałki gwoździ i drutu – które można wiązać z okresem, gdy wyniesienie to wykorzystywane było przez gospodarzy budynku, którego kamienne fundamenty widoczne są w południowej części majdanu. Obiekt ten na mapie z początku XX wieku opisany był jako *Lusthaus*.

Na obszarze majdanu przeprowadzono badania nieinwazyjne z wykorzystaniem kaptemetru, ale z powodu zbyt dużej liczby anomalii (spowodowanych występującymi przy-powierzchniowo kawałkami współczesnego żelaza) nie były one czytelne.

Wykop archeologiczny wytyczono poniżej majdanu, tak by po osi zbliżonej do północ-południe przecinał Taras I i swym północnym końcem wchodził na grzbiet z reliktem wału przed Tarasem II. Wymiary wykopu W1 to 2×16 m. Już w trakcie prowadzenia badań wytyczono wykop W2, o wymiarach 1,5×3 m, położony przy narożniku W1. Wykop ten miał na celu rozpoznać obiekt, którego zarys pojawił się w ścianie W1. Ponadto dokonano poszerzenia W1 o docinkę o wymiarach 1×2 m, która miała umożliwić wyeksplorowanie w całości obiektu odsłoniętego w trakcie badań w W1. Lokalizację wykopów w obrębie stanowiska przedstawia (ryc. 11).

Ryc. 11. Plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska w Wińcu, st. 2 z zaznaczonymi wykopami archeologicznymi (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

Stratygrafia stanowiska

W trakcie omawianych badań archeologicznych wydzielono łącznie 23 jednostki stratygraficzne (tabela 1). Możliwe było ich rozdzielenie pomiędzy warstwy naturalne i trzy fazy „użytkowe”. Diagram Harrisa dla wydzielonych jednostek stratygraficznych przedstawia ryc. 12. Zadokumentowane powierzchnie przedstawiają ryc. 15–18.

Warstwy naturalne

W trakcie badań, jako jednostkę naturalną wydzielono piasek 4 o frakcji od drobno- do gruboziarnistej, miejscami zwarty, z miejscowymi żelazistymi, twardymi wytrąceniami. Najwyższy punkt tej warstwy zanotowano w W2, na krawędzi majdanu, gdzie osiągał on poziom około 117,30 m n.p.m.

Faza I

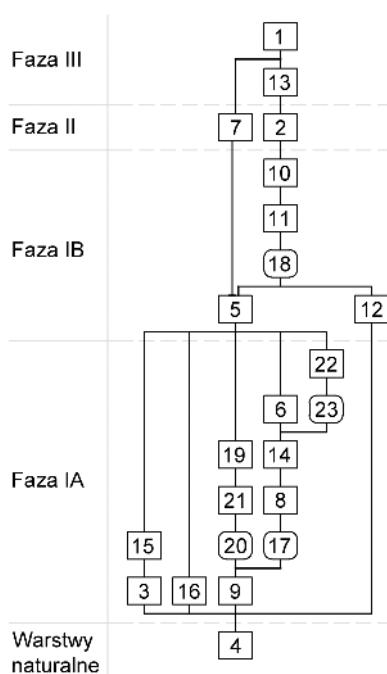
Fazę tę należy datować na wczesną epokę żelaza. W okresie tym ludność kultury kurhanów zachodniobatyskich założyła w tym miejscu osiedle obronne. Na podstawie stratygrafii zadokumentowanych jednostek wydzielono dwie podfazy – A i B.

Starszy poziom użytkowy – pod fazę IA – wyznacza ilasty piasek 3 z dużą domieszką drobnych węgielków, wydzielony w W2, na krawędzi majdanu oraz lekko ilasty, sypki piasek 9, wydzielony w W1, na obszarze Tarasu I.

Głównym zadokumentowanym obiektem, który należy wiązać z tą pod fazą jest odsłonięty na półce Tarasu I, silnie naruszony przez młodsze warstwy nieregularny w planie, nieckowaty w profilu wkop 17, którego uchwycone wymiary to szerokość do 270 cm

Tabela 1. Winiec, st. 2. Katalog warstw i obiektów oraz ich zależności stratygraficznych (oprac. R. Solecki)

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne geodezyjne (PUWG 1992)	Opis jednostki stratygraficznej (rodzaj sedymentu, miąższość, zawartość zabytkowa, przypuszczalna funkcja/proces formowania)	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
1	-	1, 2	Całe stanowisko	X=662901,8-662920,6; Y=555196,0-555205,3	Luźny piasek z bardzo dużą domieszką materii organicznej; miąższość do 20 cm; humus leśny	10YR 3/2	-	7, 12, 13
2	-	1	Taras I	X=662914,5-662920,0; Y=555200,3-555204,8	Gleba bielicowa z silnymi, żelazistymi wytrąceniami; miąższość do 20 cm; warstwa powstała po opuszczeniu osiedla	10YR 5/3	13	10
3	-	2	Krawędź majdanu	X=662901,8-662905,2; Y=555196,6-555199,3	Ilasty piasek z dużą domieszką drobnych węglieków; miąższość do 15 cm; starszy poziom użytkowy z okresu funkcjonowania osiedla	2.5Y 5/3	5	4
4	-	1, 2	Całe stanowisko	X=662901,8-662920,6; Y=555196,0-555205,3	Piasek o frakcji od drobno- do gruboziarnistej, miejscami zwarte, z miejscowymi żelazistymi, twardymi wytrąceniami; warstwa naturalna	10YR 6/4	3, 9, 12	-
5	-	1, 2	Krawędź majdanu	X=662901,8-662916,4; Y=555196,0-555203,1	Zwarty, ilasty piasek z pojedynczymi kamieniami średnicy do 15 cm; miąższość do 30 cm; młodszy poziom użytkowy z okresu funkcjonowania osiedla	10Y 5/6	7, 10, 13, 18	3, 6, 9, 14, 19, 22
6	17	1	Taras I	X=662909,8-662914,8; Y=555199,1-555201,6	Bruk z kamieni o średnicy 5–15 cm ułożony w obiekcie 17	-	5	14
7	-	1, 2	Krawędź majdanu i Taras I	X=662901,8-662915,2; Y=555196,0-555202,8	Gleba bielicowa z silnymi, żelazistymi wytrąceniami, lekko przemieszana; miąższość do 20 cm; warstwa powstała po opuszczeniu osiedla	10YR 5/6	1	5
8	17	1	Taras I	X=662909,8-662914,8; Y=555199,1-555201,6	Sypki piasek; miąższość do 25 cm; wypełnisko obiektu 17	2.5Y 6/4	14	9, 17
9	-	1	Taras I	X=662905,3-662916,2; Y=555196,0-555202,7	Lekko ilasty piasek, sypki; miąższość do 25 cm; starszy poziom użytkowy z okresu funkcjonowania osiedla	10YR 5/4	8, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 23	4
10	18	1	Taras I	X=662914,5-662920,0; Y=555200,3-555204,8	Piasek przemieszany z materią organiczną; miąższość do 30 cm; wypełnisko zagłębia przywałowego 18	2.5Y 5/3	2, 13	4, 5, 11, 18
11	18	1	Taras I	X=662914,5-662920,0; Y=555200,3-555204,8	Ilasty piasek z niewielką domieszką materii organicznej; miąższość do 30 cm; wypełnisko zagłębia przywałowego 18	10YR 6/4	10	4, 18
12	-	1	Taras I	X=662915,4-662920,6; Y=555202,6-555205,2	Ilasty piasek; miąższość do 15 cm; nasyp wału w północnej części Tarasu I	10YR 5/3	1, 10, 13, 18	4
13	-	1	Taras I	X=662914,5-662920,0; Y=555200,3-555204,8	Zbity piasek z wyraźną domieszką substancji organicznych i węglami drzewnymi; miąższość do 30 cm; nowożytny lub współczesny poziom użytkowy	10YR 4/4	1	2, 5, 10, 12
14	17	1	Taras I	X=662909,8-662914,8; Y=555199,1-555201,6	Lekko ilasty piasek z domieszką materii organicznej i węgli drzewnych; miąższość do 25 cm; wypełnisko obiektu 17	2.5Y 3/2	5, 6	8, 9, 17
15	-	2	Krawędź majdanu	X=662902,5-662904,8; Y=555196,9-555198,4	Piasek z dużą domieszką węgli drzewnych, prawdopodobnie relikt spalonej konstrukcji drewnianej	10YR 3/1	5	3
16	-	1	Krawędź majdanu	X=662906,7-662908,4; Y=555197,8-555199,4	Luźny bruk z kamieni o średnicy do 10 cm widoczny na stoku majdanu poniżej dołu postupowego 20	-	5	9
17	17	1	Taras I	X=662909,8-662914,8; Y=555199,1-555201,6	Nieregularny w planie, nieckowaty w profilu obiekt; uchwycone wymiary to szerokość do 270 cm i głębokość do 45 cm; relikt domostwa	-	8	9
18	18	1	Taras I	X=662914,5-662920,0; Y=555200,3-555204,8	Szeroki, płytki wkop o płaskim dnie; szerokość do 400 cm, głębokość do 50 cm; zagłębienie przywałowe	-	10, 11	5, 12
19	20	1	Krawędź majdanu	X=662906,3-662907,3; Y=555197,6-555198,5	Piasek z domieszką materii organicznej i węgli drzewnych; wypełnisko obiektu 20	10YR 5/3	5	9, 20, 21
20	20	1	Krawędź majdanu	X=662906,3-662907,3; Y=555197,6-555198,5	Owalny w planie, U-kształtny w profilu wkop; uchwycone wymiary to średnica do 60 cm i głębokość do 50 cm; dół postupowy	-	19, 21	9
21	20	1	Krawędź majdanu	X=662906,3-662907,3; Y=555197,6-555198,5	Kamienie średnicy 5–20 cm ułożone w obiekcie 20	-	19	9, 20
22	23	1	Taras I	X=662913,7-662914,8; Y=555200,0-555201,1	Sypki piasek z dużą domieszką materii organicznej i węgli drzewnych; wypełnisko obiektu 23	10YR 4/1	5	23
23	23	1	Taras I	X=662913,7-662914,8; Y=555200,0-555201,1	Prawdopodobnie prostokątny w planie, nieregularny w profilu obiekt; uchwycone wymiary to szerokość do 100 cm i głębokość do 60 cm; obiekt gospodarczy	-	22	8, 9

Ryc. 12. Winiec, st. 2. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. R. Solecki)

i głębokość do 45 cm. W jego wypełnisku wydzielono sypki piasek 8, lekko ilasty piasek 14 z domieszką materii organicznej i węgli drzewnych oraz bruk 6 z kamieni o średnicy 5–15 cm. W trakcie eksploracji tego obiektu pozyskano łącznie 919 fragmentów ceramiki, co stanowi około 49% całego zbioru ceramiki. Większość znajdowała się w obrębie bruku 6 (ryc. 13). Przy północnej krawędzi tego obiektu znajdował się prawdopodobnie prostokątny w planie, nieregularny w profilu obiekt 23, którego uchwycone wymiary to szerokość do 100 cm i głębokość do 60 cm. Jego wypełniskiem był sypki piasek 22 z dużą domieszką materii organicznej i węgli drzewnych. Obiekt 17 można interpretować, jako pozostałość domostwa, a powiązany z nim wkop 23, jako nieduży obiekt gospodarczy, być może o funkcji zasobowej. Pełniejsze scharakteryzowanie tego zespołu jest trudne, gdyż został on silnie naruszony w młodszych okresach. Z warstwy 14, będącej wypełniskiem obiektu 17, pobrano próbę węgla do analizy radiowęglowej. Wynik tej analizy dał po kalibracji przedział lat 400–210 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%¹⁰.

Z pod fazą IA należy także wiązać prawdopodobnie ślady po umocnieniu krawędzi majdanu. W W2, ponad poziomem użytkowym wyznaczonym przez jednostkę 9, odsłonię-

to piasek 15 z dużą domieszką węgli drzewnych. Węgle te widoczne były także w obrębie młodszego poziomu, z pod fazą IB, wyznaczonego przez jednostkę 5. W niedużej odległości od tej spalenizny, już w granicach W1, odsłonięto ovalny w planie, U-kształtny w profilu wkop 20, którego uchwycone wymiary to średnica do 60 cm i głębokość do 50 cm. Przy krawędziach tego wkopu wyłożone były kamienie 21 średnicy 5–20 cm, a jego wypełniskiem był piasek 19 z domieszką materii organicznej i węgli drzewnych. Na stoku poniżej tego obiektu natrafiono na luźny bruk 16 z kamieni o średnicy do 10 cm. Zadokumentowany wkop 20 to najpewniej dół posłupowy wchodzący być może w linię palisady okalającej majdan. Jej spalone elementy zachowały się w wypełnisku dołu posłupowego 20 i jako luźne węgle w obrębie warstwy 15. Z warstwy 19, będącej wypełniskiem dołu posłupowego 20, pobrano próbę węgla do analizy radiowęglowej. Jej wynik dał po kalibracji przedział lat 403–211 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%¹¹.

W ciągu podfazy IB, wykształcił się poziom użytkowy, który wyznacza zwarty, ilasty piasek 5 z pojedynczymi kamieniami średnicy do 15 cm. Warstwa ta widoczna była w obu wykopach badawczych, a w trakcie jej eksploracji pozyskano łącznie 339 fragmentów ceramiki, co stanowi około 18% całego zbioru. W północnej części W1, gdzie Taras I przechodził w widoczny także na powierzchni nasyp wału, odnotowano ilasty piasek 12, który być może należy wiązać z usypywaniem tego umocnienia. W strefie pomiędzy warstwami 5 i 12 zadokumentowano wkop 18 szerokości do 400 cm i głębokości do 50 cm. Ma on formę płytkiej niecki o płaskim dnie. Jego wypełniskiem były ilasty piasek 11 z niedużą domieszką materii organicznej oraz piasek 10 przemieszany z materią organiczną. Z jednostek tych nie pozyskano żadnego materiału zabytkowego. Obiekt ten pełnił być może funkcję zagłębienia przywałowego.

Faza II

Faza ta wyznacza okres po opuszczeniu osiedla przez ludność, która w nim żyła. Charakteryzuje się powstaniem warstw erozyjnych, które doprowadziły do częściowego zakrycia obiektów powstały w Fazie I. Powstałe

¹⁰ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-117827.

¹¹ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-117828.

warstwy nie były naruszane na tyle długo, że rozpoczął się w ich obrębie proces bielicowania. Jednostkami przypisanyymi do tej fazy są gleba bielicowa 2 z silnymi, żelazistymi wytrąceniami oraz lekko przemieszana gleba bielicowa 7 z silnymi, żelazistymi wytrąceniami. W obrębie tych warstw znaleziono bardzo dużo fragmentów ceramiki – łącznie 421 fragmentów, co stanowi około 22% całego zbioru – pochodzących z niszczonych w wyniku procesów erozyjnych i glebotwórczych, starszych warstw kulturowych.

Faza III

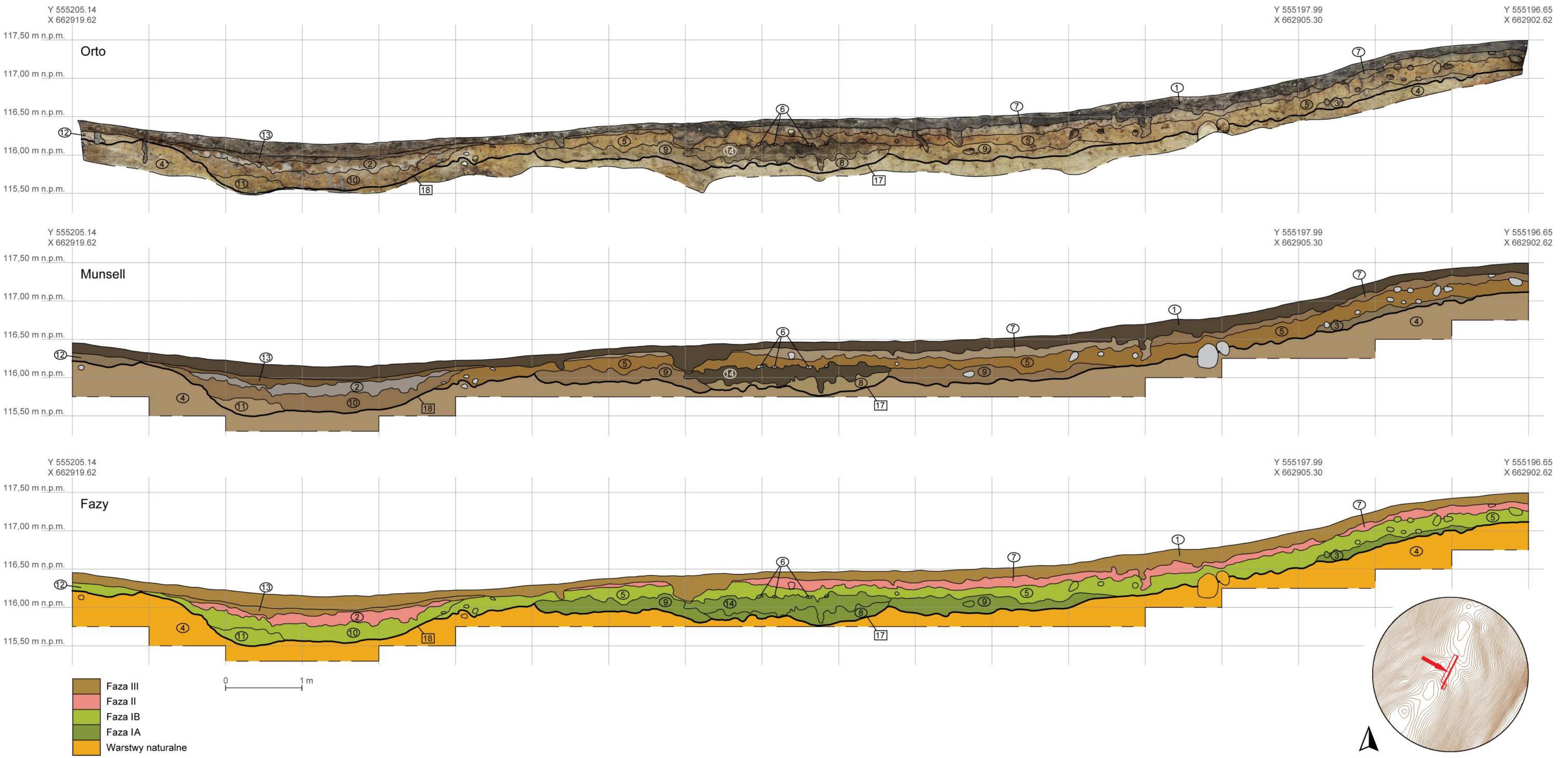
Współczesny poziom użytkowy, obejmujący okres od 2. połowy XIX wieku, tworzy zbitły piasek 13 z wyraźną domieszką substancji organicznych i węglami drzewnymi czytelny w obniżeniu, które tworzy starszy obiekt 18 oraz luźny piasek 1 z bardzo dużą domieszką materii organicznej, będący obecnym poziomem humusu leśnego. Z okresem tym należy także wiązać relikty fundamentu domostwa – wspomnianego wcześniej *Lusthaus* – widoczne na powierzchni w południowej części majdanu (ryc. 14).

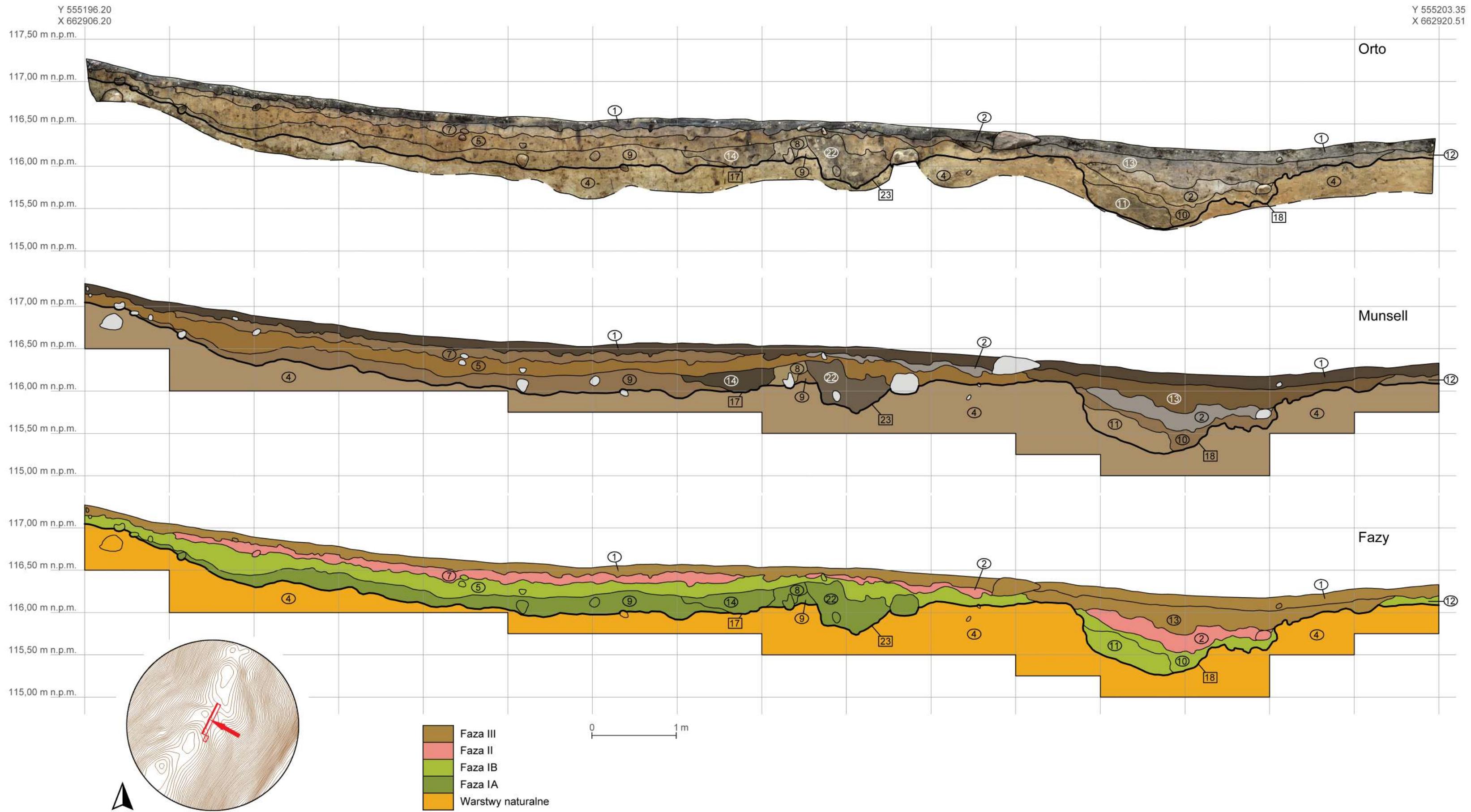
Ryc. 13. Winiec, st. 2. Doczyszczanie fragmentów naczynia w obrębie bruku 6 (fot. R. Solecki)

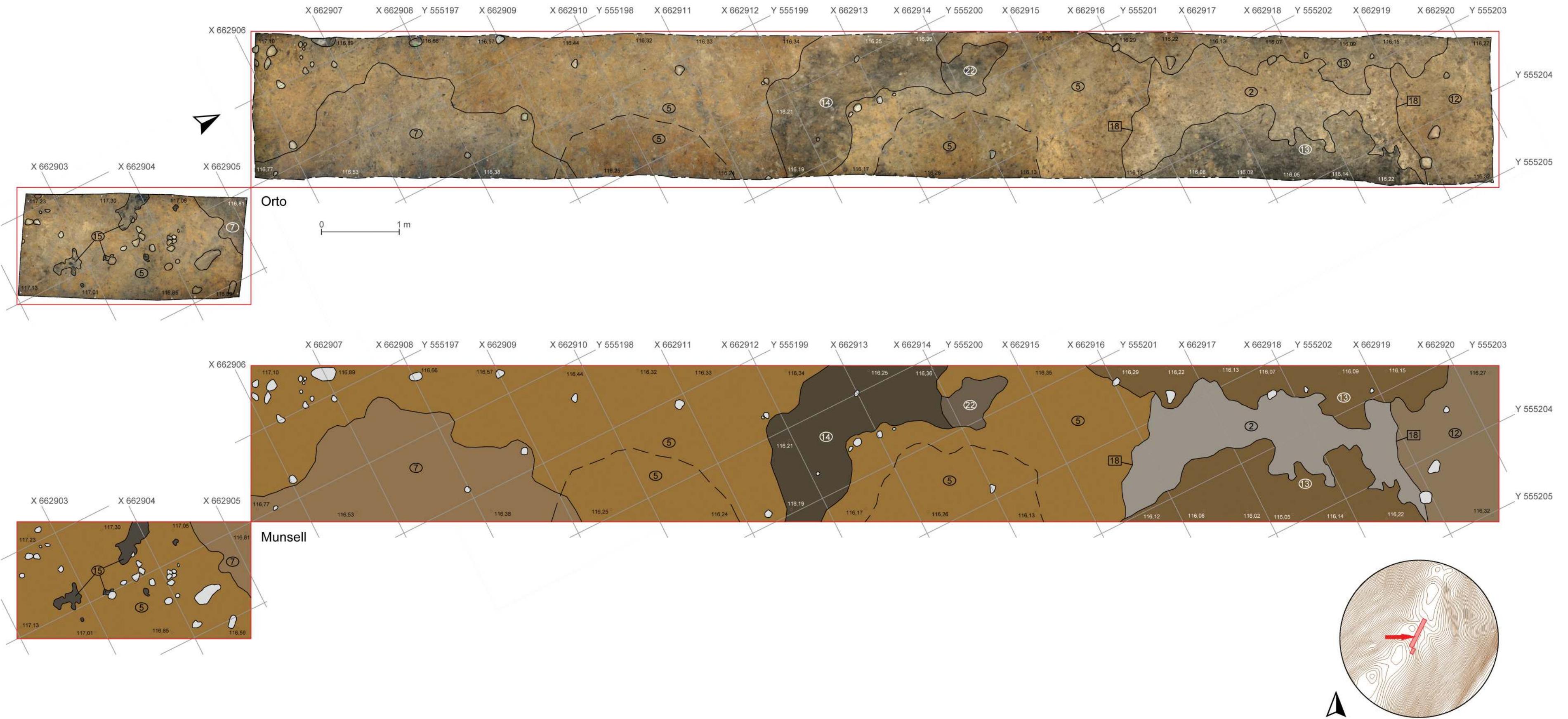
Ryc. 14. Winiec, st. 2. Zdjęcie poglądowe przedstawiające fundamenty budynku - *Lusthaus* - w południowej części majdanu (fot. R. Solecki)

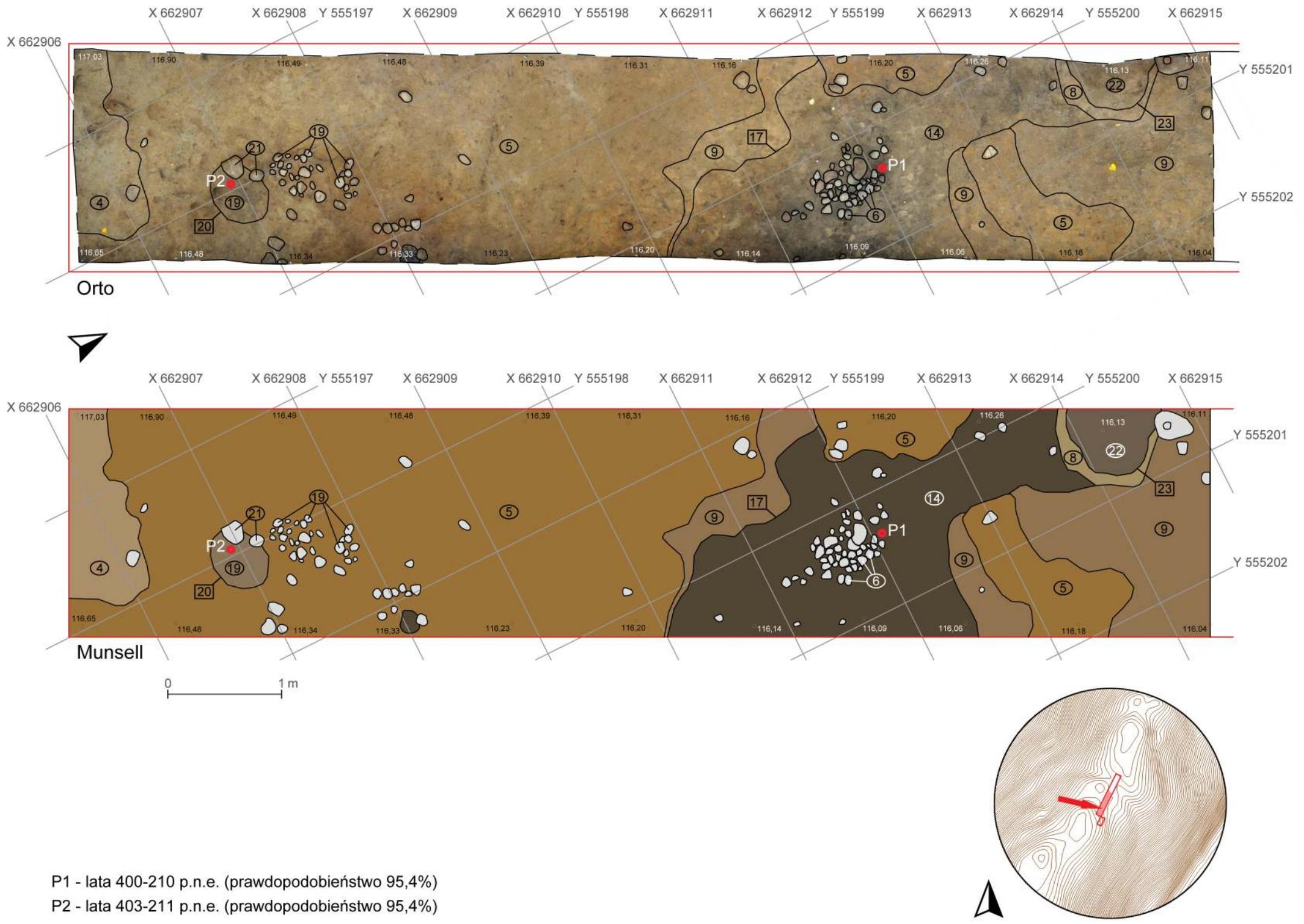
Ryc. 15. Winiec, st. 2. Stratygrafia nawarstwień na obszarze krawędzi majdanu i Tarasu I – wykop 1 i 2 (oprac. R. Solecki)

Ryc. 16. Winiec, st. 2. Stratygrafia nawarstwień na obszarze krawędzi majdanu i Tarasu I – wykop 1 (oprac. R. Solecki)

Ryc. 17. Winiec, st. 2. Stratygrafia nawarstwień na obszarze krawędzi majdanu i Tarasu I – wykop 1 i 2 (oprac. R. Solecki)

Ryc. 18. Winiec, st. 2. Stratygrafia nawarstwień na obszarze Tarasu I – wykop 1 (oprac. R. Solecki)

ZNALEZISKA

RAFAŁ SOLECKI

Na materiał zabytkowy pozyskany w trakcie badań archeologicznych osiedla obronnego w Wińcu składa się zbiór fragmentów ceramiki (tabela 2 i 3) (tabl. 1–5) oraz zabytki metalowe (tabl. 6–8) pozyskane w trakcie badań wykopaliskowych, lub znalezione w warstwie humusu w trakcie przygotowywania powierzchni stanowiska do geofizycznych badań nieinwazyjnych.

Ceramika

Główną grupę zabytków tworzy ceramika, której pozyskano łącznie 1869 fragmentów. Znaczne rozdrobnienie materiału (aż 80,4% elementów zbioru ma dłuższy wymiar mniejszy, lub równy 4 cm) nie pozwala na daleko posuniętą rekonstrukcję pełnych form naczynów. Udało się to tylko w jednym przypadku. 436 fragmentów (23,3% całego zbioru) uznano za niediagnostyczne. Fragmenty ceramiki pozyskano z jednostek stratygraficznych przypisanych do trzech faz funkcjonowania stanowiska. Faza I związana jest z użytkowaniem osiedla obronnego, a Fazy II i III powstały w wyniku działania procesów erozyjnych i postdepozycyjnych. Tu warto zaznaczyć, że zdecydowaną większość ułamków ceramiki, bo aż 919 fragmentów (49% całego zbioru), znaleziono w obrębie obiektu 17, interpretowanego jako relikt domostwa z czasów użytkowania osiedla we wczesnej epoce żelaza. Na podstawie technologii produkcji wydzielono cztery grupy technologiczno-surowcowe, z których trzy przypisano do wczesnej epoki żelaza, a jedną określono jako ceramikę współczesną.

Ceramika z wczesnej epoki żelaza

Do pierwszej grupy technologiczno-surowcowej (GTS-1) zaliczono 1238 fragmentów (66,3% całego zbioru i 86,4% zbioru fragmentów diagnostycznych). Jest to ceramika wykonana ze słabo wyrobionej masy ceramicznej z dość dużą ilością drobnej i średniej domieszki schudzającej – piasku, drobin startego granitu, rzadko miki i prawdopodobnie węgli drzewnych. Grubość ścianki wahła się od 3 do 14 mm (średnio około 6 mm). Największa grubość notowana jest w częściach przydennych i w pogrubionych częściach wylewów. Wypał był utleniający, zapewne w dość niskiej temperaturze, gdyż ceramika szybko

nasiąka wodą, przez co staje się miękka i krucha. Kolor ścian jest jasnobrażowy, jasnopomarańczowy, pomarańczowy, lub rzadziej szary. Przełam najczęściej jest dwubarwny (1046 przypadków, 84,5% zbioru GTS-1) – przejście od koloru ścianki zewnętrznej do koloru ścianki wewnętrznej. Rzadziej (192 przypadki, 15,5% zbioru GTS-1) występuje także przełom trójkolorowy – przejście od koloru powierzchni zewnętrznej, przez kolor szary, do koloru powierzchni wewnętrznej. Powierzchnia zewnętrzna najczęściej jest gładka (596 fragmentów, 48,1% zbioru GTS-1), lub szorstka (485 fragmentów, 39,2% zbioru GTS-1). Na 143 fragmentach (11,5% zbioru GTS-1) zanotowano ślady wyściecania powierzchni.

Do drugiej grupy technologiczno-surowcowej (GTS-2) zaliczono 151 fragmentów (8,1% całego zbioru i 10,5% zbioru fragmentów diagnostycznych). Jest to ceramika wykonana ze słabo wyrobionej masy ceramicznej z dość dużą ilością drobnej i średniej domieszki schudzającej – piasku i drobin startego granitu. Grubość ścianki wahła się od 5 do 15 mm (średnio około 8 mm). Wypał był utleniający, zapewne w dość niskiej temperaturze, gdyż ceramika szybko nasiąka wodą, przez co staje się miękka i krucha. Kolor ścian jest w odcieniach pomarańcza, brązowy, lub szary. Przełam najczęściej jest dwubarwny (1046 przypadków, 88,1% zbioru GTS-2), rzadziej występuje także przełom trójkolorowy (18 przypadków, 11,9% zbioru GTS-2). Powierzchnia zewnętrzna najczęściej jest intencjonalnie chropowatona (148 fragmentów, 98% zbioru GTS-2), a sporadycznie szorstka (3 fragmenty, 2% zbioru GTS-2). Powierzchnię chropowatono poprzez obrzucenie uformowanego naczynia rzadzą gliną z grudami grubej domieszki, także szamotu. Rozprowadzając tę mieszkę często pozostawiano smugi po przesuwanych palcach. W ten sposób postępowano z całą powierzchnią, lub tylko z dolną częścią naczynia. Na jednym fragmencie wylewu widoczny jest pojedynczy, poziomy pas wykonany za pomocą niedużych nakłuc rozdzielający powierzchnię szorstką od chropowatowej.

Do trzeciej grupy technologiczno-surowcowej (GTS-3) zaliczono 42 fragmenty (2,2% całego zbioru i 2,9% zbioru fragmentów diagnostycznych). Jest to ceramika wykonana z dobrze wyrobionej masy ceramicznej z dość dużą ilością drobnej domieszki schudzają-

Tabela 2. Zestawienie ilościowe fragmentów ceramiki z grodziska w Wińcu, st. 2 (oprac. R. Solecki)

Faza	Jedn. strat.	Liczba fragmentów facyjni	Liczba rozinnych naczyń	Liczba fragmentów facyjni	Dramenitowane	Wyświeciane	Gładkie	Chropowaczone	Dramenitowane	Wyświeciane	Szerokie	Gładkie	Chropowaczone	Rodzaj powierzchni	Brzusze	Wylevy	Wylevy	Chronologia				
																		Typ A	Typ B	Typ C		
IA	3	1	1	5					1									1	652	69	23	
IA	14	919	29	147	641	16		760	63	385	58	362	51	8	7	2	3	33		2	1	
IA	15	3	2	1	2			2	1	1	1									3	2	
IA	19	8	4	1	2			7	2	4	1	1								2	1	
IA	22	41	7	4	15			35	5	23	3	5	5			2	4		24	5	4	
IB	5	339	33	52	177	4		284	27	143	49	95	25	6	2	1	1		10	1	237	
II	2	103	14	11	30			92	21	25	2	44	11	3					40	20	43	
II	7	318	30	50	197	5		265	20	90	49	107	52	4	1	1			5	3	190	
III	1	137	19	16	62	5		119	12	46	8	61	10	1	2			4	5	89	7	
Suma	1869	139	283	1131	30			1564	151	716	172	675	155	22	10	5	7	37	6	72	9	1238
																			151	42	2	
																			436			

Tabela 3. Fragmentacja i erozja fragmentów ceramiki z grodziska w Wińcu, st. 2 (oprac. R. Solecki)

Faza	Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe (cm)										Stopień erozji						Suma
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10≤	0	I	II	III			
IA	3			1												1		1
IA	14	43	229	247	159	117	60	28	18	7	11					720	188	11
IA	15		1	2												1	2	3
IA	19		2	3	1	2										6	2	8
IA	22	5	22	9	2	2	1									25	16	41
IB	5	15	106	99	62	36	10	7	4							261	66	12
II	2	9	49	27	10	5	2	1								63	40	103
II	7	21	110	91	58	19	11	2	4	1	1					222	90	6
III	1	4	53	45	19	10	3	2	1			1	88	48			318	137
Suma	97	572	524	311	191	87	40	27	8	12	1	1387	452	29	1869			

cej – drobin startego granitu (koloru czerwonego i czarnego), rzadko miki. Grubość ścianki waha się od 3 do 10 mm (średnio około 4,5 mm). Wypał był utleniający, ale w wyższej temperaturze niż w przypadku GTS-1 i GTS-2, gdyż ceramika jest mniej nasiąkliwa i nie kruszy się. Kolor ścian jest ciemnobrązowy. Przełam bywa zarówno dwubarwny (23 przypadki, 54,7% zbioru GTS-3), jak i trójbarwny (19 przypadków, 45,3% zbioru GTS-3). Powierzchnia zewnętrza najczęściej wyświetcała (29 fragmentów, 69% zbioru GTS-3), lub gładka (11 fragmentów, 26,2% zbioru GTS-3). 2 fragmenty (4,8% zbioru GTS-3) miały powierzchnię szorstką, ale była ona wynikiem erozji.

W zbiorze ceramiki wczesnożelaznej, obejmującej GTS-1–3, wydzielono łącznie 231 fragmentów wylewów (222 w GTS-1 i 9 w GTS-2, co stanowi 16,1% zbioru ceramiki wczesnożelaznej), 1180 fragmentów brzuśców (997 w GTS-1, 141 w GTS-2 i 42 w GTS-3, co stanowi 82,5% zbioru ceramiki wczesnożelaznej), 10 fragmentów uch (wszystkie w GTS-1, co stanowi 0,7% zbioru ceramiki wczesnożelaznej) oraz 10 fragmentów den, lub części naczyń, które można zinterpretować, jako przydenne (9 w GTS-1 i 1 w GTS-2, co stanowi 0,7% zbioru ceramiki wczesnożelaznej) (tabl. 5:17–19). Tak stosunkowo mała reprezentacja fragmentów den i części przydennych – poniżej 1% – wynika zapewne z charakterystyki form naczyń. Jak zauważył Jerzy Okulicz „ceramika grupy zachodniomazurskiej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w młodszej fazie okresu halsztackiego nawiązuje do form powszechnych w grupie mazursko-warmińskiej kultury lużyckiej (...) Specyficzną jej cechą jest kulistość partii dennych naczyń”¹². Taką formę dna uchwyciono w jednym, dość dobrze zachowanym naczyniu o kształcie jajowatym (tabl. 2:2).

Aby dokonać analizy form naczyń wykorzystano podział zaproponowany przez Miroslawa J. Hoffmanna¹³. Niestety ze względu na daleko posunięte rozdrobnienie fragmentów ceramiki możliwe było ich sklasyfikowanie tylko w ograniczonym stopniu. Przykładowo, typ I (wazowate), typ II (dwustózkowe) i typ III (amfory), w których sposób formowania wylewu jest podobny, a naczynia różnią się na podstawie sposobu wymodelowania załomu brzuśca, lub występowania ucha,

potraktowano wspólnie. Do tego typu zaliczono, między innymi, charakterystycznie uformowany wylew średnicy 13 cm, przechodzący w krótką szyjkę (tabl. 1:1). W klasyfikacji M.J. Hoffmanna wylew tego typu występuje w naczyniach dwustózkowych fazy III i amforach fazy III (z młodszego okresu przedrzymskiego)¹⁴. Wydzielono także kilka wylewów z mniej czytelnie wyodrębnioną szyjką, z krawędzią grubości ściany naczynia (tabl. 1:2–5) oraz z krawędzią pogrubioną (tabl. 1:6–8). W trzech przypadkach krawędź wylewu przechodziła w prawdopodobnie cylindrycznie uformowaną górną część naczynia (tabl. 1:9–11).

Licznie reprezentowany jest typ IV naczyń – jajowate – w obrębie którego znalazły się formy o górnej partii naczynia zacykowanej do wewnętrz (tabl. 1:17–28), o górnej partii naczynia zacykowanej do wewnętrz, ale krawędzi wylewu nieznacznie wywiniętej na zewnątrz (tabl. 2:1–16) oraz o górnej partii naczynia zbliżonej w formie do litery „U” (tabl. 1:12–16). Na 6 naczyniach tego typu zaobserwowano zdobienie krawędzi wylewu za pomocą zaszczypywania (tabl. 1:12–14, 16; tabl. 2:1–2), a na 2 powierzchniach naczyń zdobienie za pomocą serii równoległych linii rytych (tabl. 1:12; tabl. 2:13). W przypadku jednego naczynia udało się odtworzyć jego pełną formę (tabl. 2:2). Jest ono zbliżone do naczynia z osiedla w Tynwałdzie, gm. Iława, która M.J. Hoffmann datuje od wczesnej epoki żelaza po okres przedrzymski¹⁵.

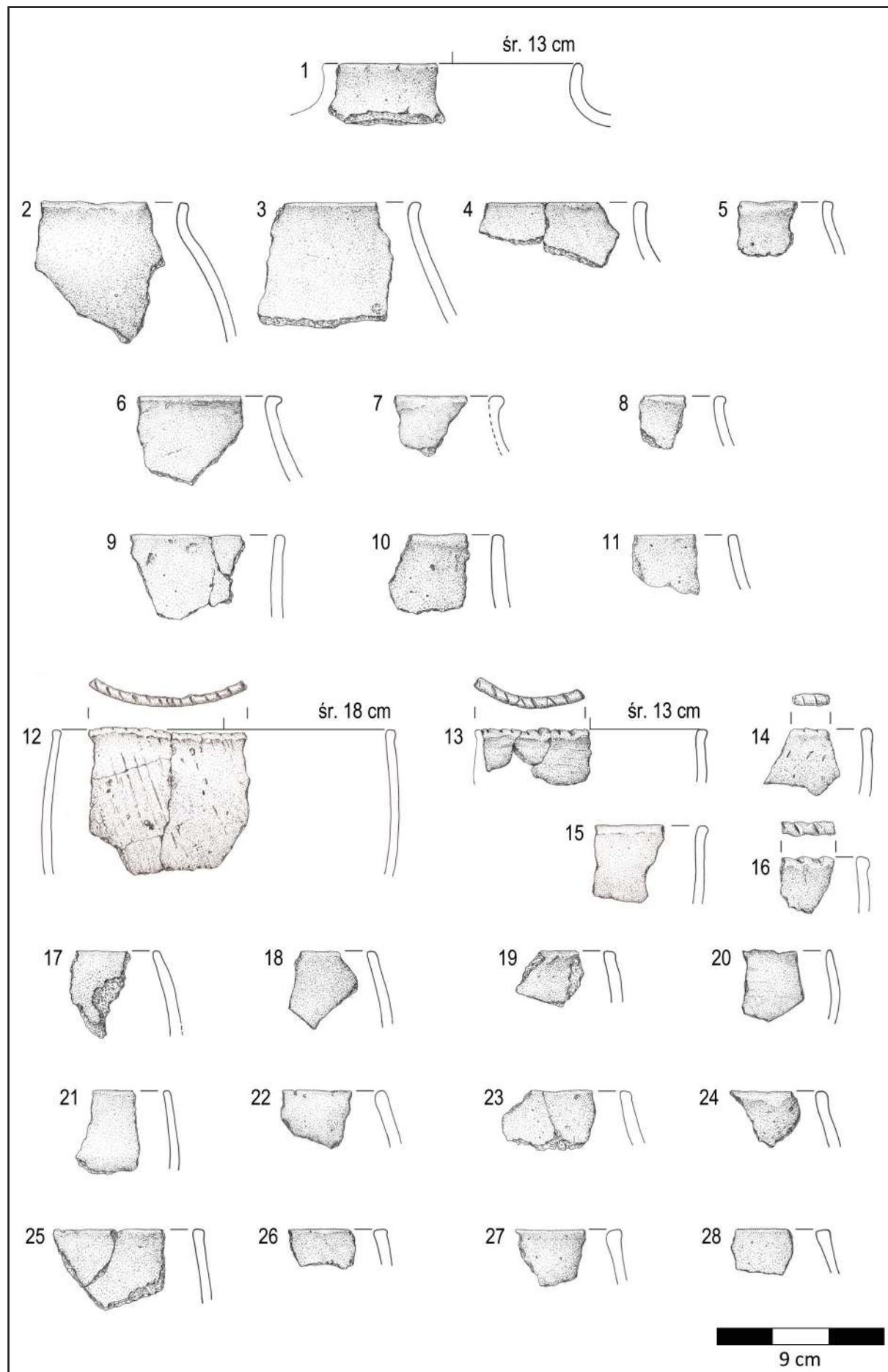
W przypadku typów V (czarki), VI (misy) i VII (kubki) możliwość precyzyjnej klasyfikacji, przy niewielkim zachowanym fragmencie naczynia, także jest problematyczna. Jednoznacznie jako misy można zinterpretować trzy naczynia: o średnicy 18 cm (tabl. 3:1), 25 cm (tabl. 3:2) i 26 cm (tabl. 3:3). Ich ściany rozchylone są pod kątem około 60°–70°, a krawędź wylewu nieznacznie wywinięta na zewnątrz. Przy dwóch wylewach naczyń interpretowanych jako misy, zarejestrowano elementy uchwytu. Raz miał on formę niewielkich guzików, szerokości do 2 cm, uformowanych z krawędzi wylewu i wywiniętych poza jego linię (tabl. 3:2), a raz ucha o średnicy wewnętrznej około 3 cm, w przekroju owalnego o wymiarach 1×3 cm. Oba typy uchwytów wydzielono także przy misach z osiedla obronnego w Starym Folwarku, st. 1, gm. Kisiel-

¹² J. Okulicz 1973: 271.

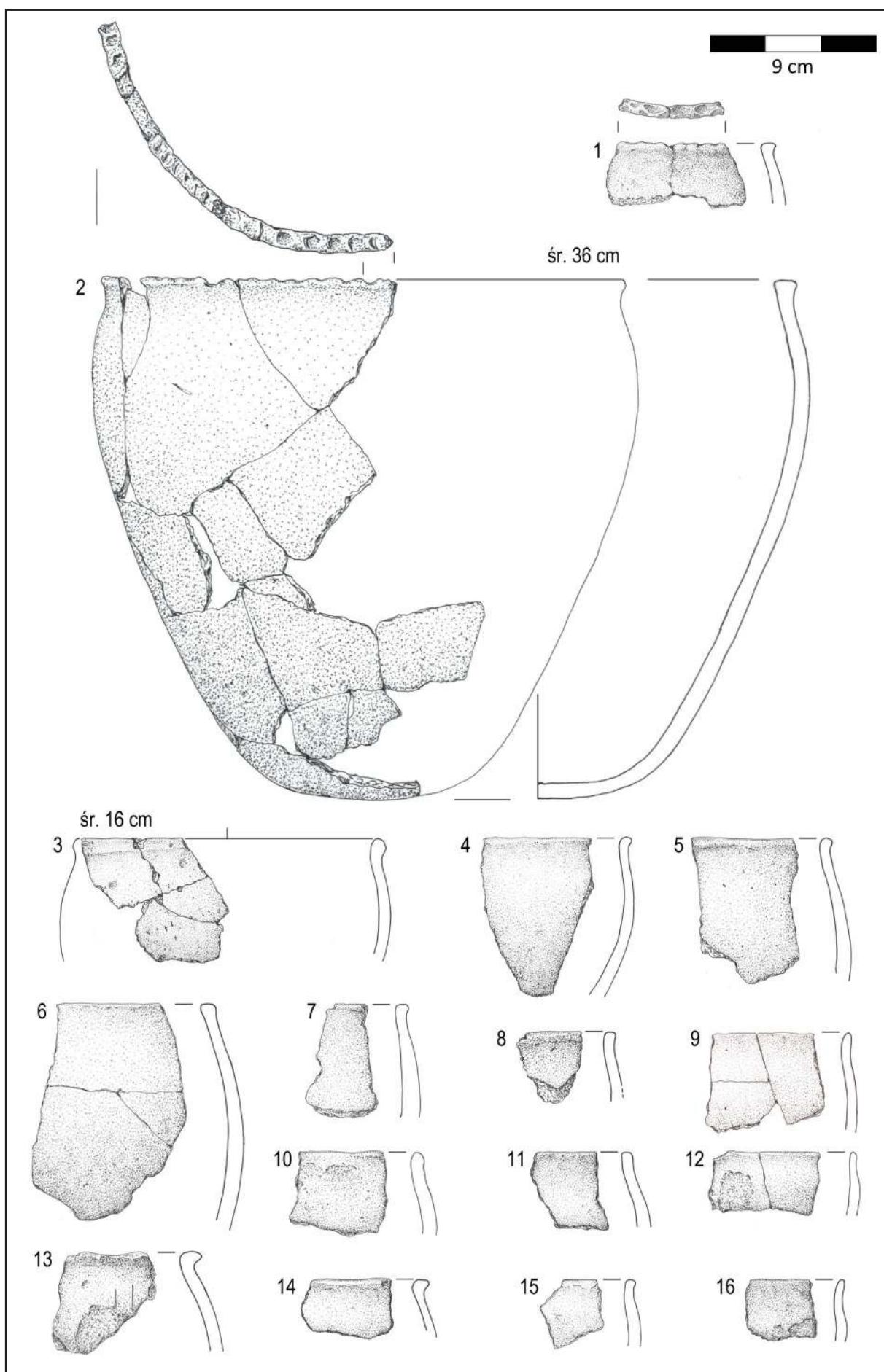
¹³ Hoffmann 2000: 85–102 ; ryc. 35–45.

¹⁴ Hoffmann 2000: ryc. 36–37.

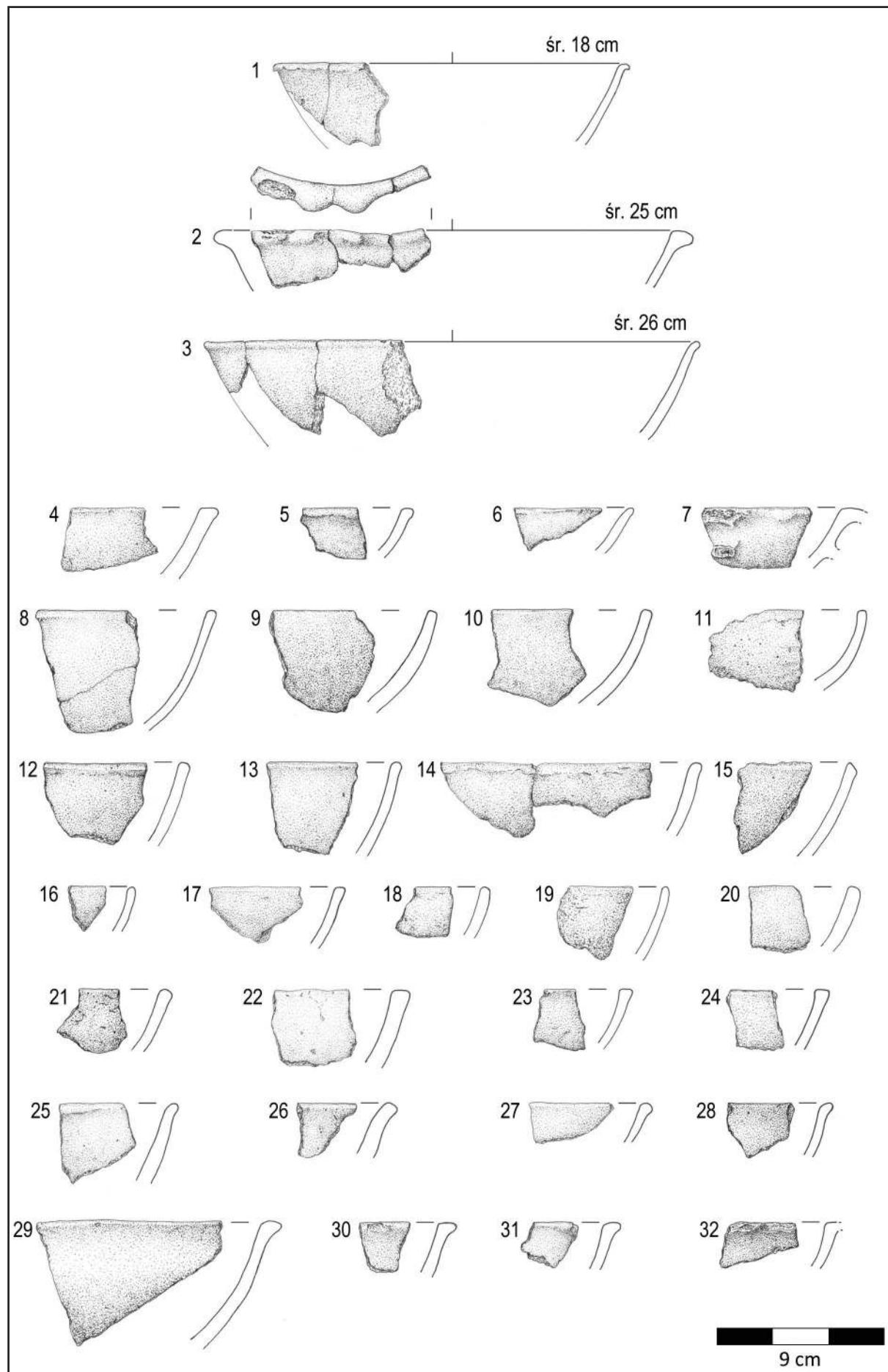
¹⁵ Hoffmann 1999: 176, tabl. CXLIII/7.

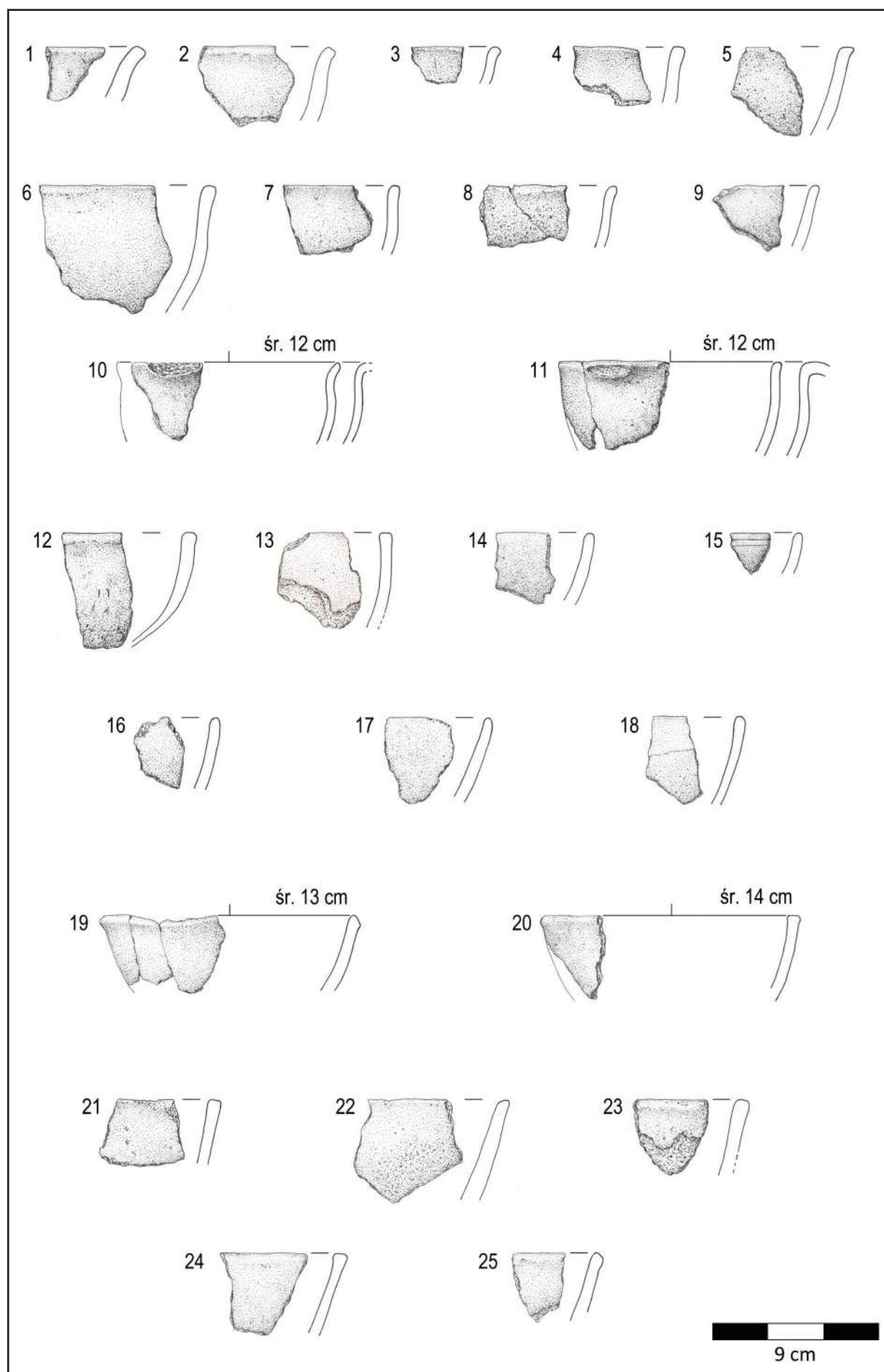
Tablica 1. Winiec, st. 2. Ceramika z wczesnej epoki żelaza (rys. B. Karch)

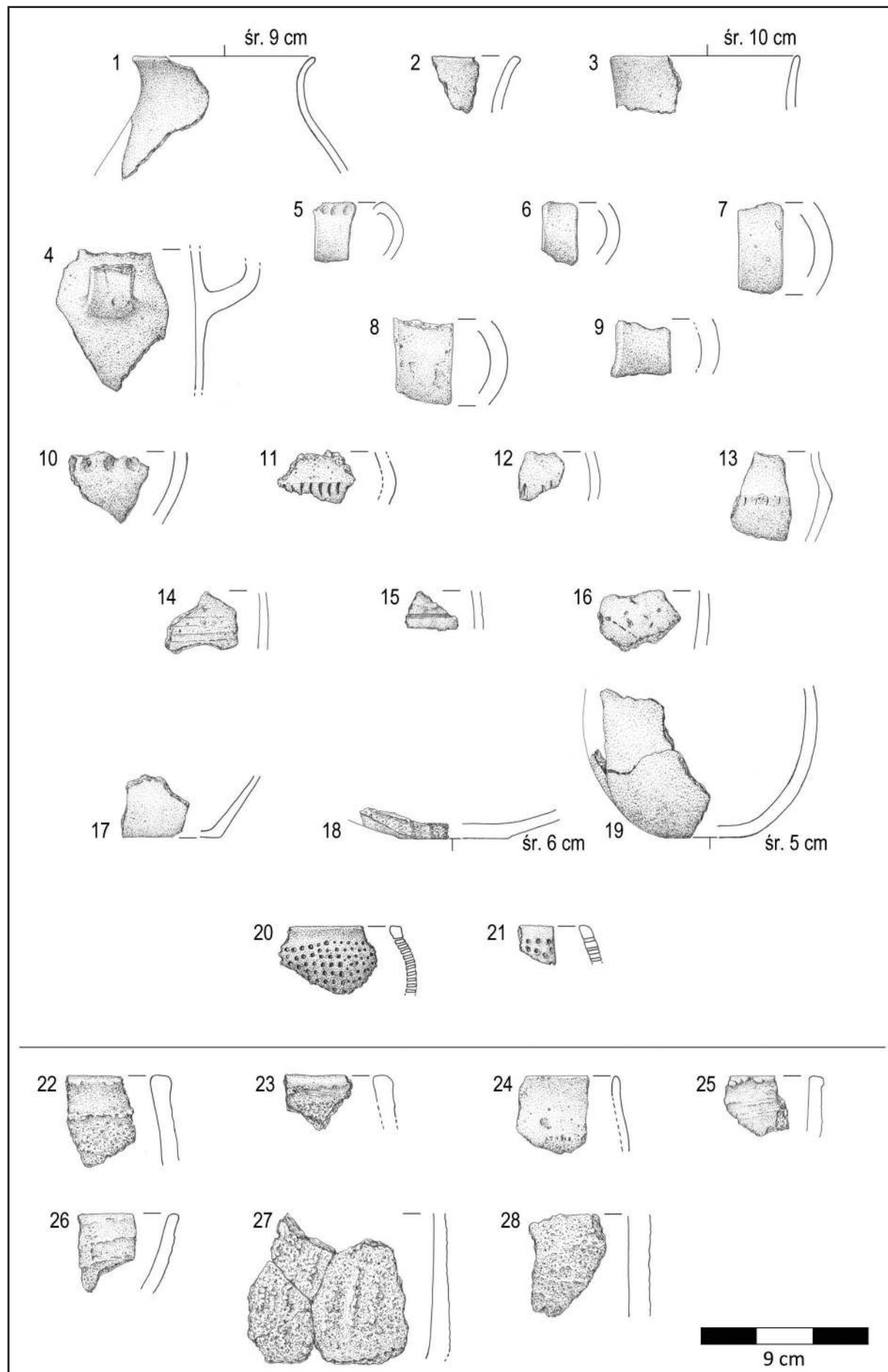
Tablica 2. Winiec, st. 2. Ceramika z wczesnej epoki żelaza (rys. B. Karch)

Tablica 3. Winiec, st. 2. Ceramika z wczesnej epoki żelaza (rys. B. Karch)

Tablica 4. Winiec, st. 2. Ceramika z wczesnej epoki żelaza (rys. B. Karch)

Tablica 5. Winiec, st. 2. Ceramika z wczesnej epoki żelaza (rys. B. Karch)

ce, które datowane jest na IV-III wiek p.n.e.¹⁶ Wydzielono także dwa ewidentne fragmenty kubków (tabl. 4:10–11). Oba o średnicy wylewu 12 cm i oba zaopatrzone w ucha o średnicy wewnętrznej powyżej 4,5 cm, wykonane z ovalnej w przekroju taśmy o wymiarach 1×2 cm i 1×3 cm. Zbliżony kubek znany jest ze wspomnianego wyżej osiedla w Starym Folwarku¹⁷. Fragmenty wylewów naczyń zaliczonych do omawianego zbioru przedstawiają tabl. 3–4.

Nieliczny zbiór tworzą fragmenty przypisane do typu XI (dzbanki). Przypisano do niego trzy fragmenty wylewów, z których dwa miały krawędzie wylewów silnie wychylone na zewnątrz (tabl. 5:1–2), a jeden miał szyjkę i wylew w kształcie tulei o średnicy 10 cm (tabl. 5:3). Prawdopodobnie fragmentem dzbanka o smukłym kształcie, jest brzusiec z uchem (tabl. 5:4).

Wydzielono także typ IX (naczynia sitowate), do którego zaliczono dwa fragmenty wylewów (tabl. 5:20–21). Najpewniej należą one do fazy III wydzielonej przez M.J. Hoffmanną, którą autor datuje na okres lateński A–B¹⁸.

W kwestii zdobienia powierzchni naczyń, to ślady tego typu zabiegów zanotowano tylko na 52 fragmentach (3,6% zbioru fragmentów diagnostycznych). Najczęściej, bo 32 razy, zdobiono krawędź wylewu zaszczypując ją (tabl. 1:12–14, 16; tabl. 2:1–2). Takie zdobienie jest charakterystyczne dla kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, zwłaszcza w jej wcześniejszych fazach. Podobnie jest ze zdobieniami powierzchni zewnętrznej naczyń za pomocą załuskiwań i zaszczypywań, szczególnie w pasie największej wydłużności brzuśca (tabl. 5:10–13)¹⁹. W jednym przypadku za pomocą załuskania palcem ozdobiono ucho naczynia (tabl. 5:5), ale był to odcinek, gdzie ucho łączyło się z wylewem. Zanotowano dwa przypadki zdobienia powierzchni zewnętrznej bezpośrednio poniżej wylewu za pomocą poziomych pasów wykonanych za pomocą pociągnięć palców (tabl. 5:22, 26). Pociągnięcia palców zaobserwowano także na chropowaczej powierzchni naczynia (tabl. 5:27). Wydzielono także 10 fragmentów ze zdobie-

niami w formie linii rytych, w układzie pionowym, lub skośnym (tabl. 1:12; tabl. 2:13; tabl. 5:14–15) oraz 2 przypadki linii wykonanych za pomocą nakłuć (tabl. 5:16).

Ceramika współczesna

Do czwartej grupy technologiczno-surowcowej (GTS-4) zaliczono 2 fragmenty (0,1% całego zbioru i 0,1% zbioru fragmentów diagnostycznych). Pierwszy to ułamek porcelany, drugi być może także, ale ze względu na zły stan zachowania nie można tego stwierdzić jednoznacznie. Może to być także odłupane, podmalowane szkliwienie. Porcelana pojawia się w Europie, jako import, już w XVII wieku²⁰. Odnaleziony fragment jest jednak najpewniej wytworem europejskim, zapewne z XIX wieku.

Zabytki wydzielone

Do grupy zabytków wydzielonych zakwalifikowano trzy przedmioty wykonane z brązu, sześć zabytków wykonanych z żelaza oraz dwa zabytki ceramiczne.

Pierwszy zespół tworzą narzędzia, do których zaliczono między innymi dwa sierpy. Pierwszy (tabl. 6:1) ma zachowaną długość 13 cm, szerokość ostrza do 3 cm. Reprezentuje on typ o łukowej formie ostrza z odgiętym kolcem. Drugi zabytek (tabl. 6:2) ma zblizzoną formę, także ma odgięty kolec, ale jego ostrze nie jest wygięte łukowo, tylko dwie rzy wyraźny kąt około 140°. Zachowana długość to 16,5 cm, a szerokość ostrza dochodzi do 2,8 cm. Tak, jak to zostało wspomniane przy okazji opisu sierpów z osiedla obronnego w Wysokiej Wsi²¹, najbliższą analogią są żelazne sierpy znane ze stanowiska kultury łużyckiej w Brudzyniu, gm. Janowiec Wielkopolski, gdzie wchodziły w skład depozytu datowanego na okres halsztacki C–D²² oraz sierp z osiedla obronnego w Kretowinach, gm. Morąg²³. Egzemplarz o wyraźnie zgiętym ostrzu znany jest z wielowarstwowego stanowiska w Rembielinie, gm. Chorzele²⁴.

Nieczęstym zabytkiem jest żelazna siekierka z okrągłą tuleją (tabl. 8:1). Siekierki tego typu występują w różnych okresach i na

¹⁶ Chojnacka-Banaszkiewicz 2017a: 145 (tabl. 10:6), 150 (tabl. 15:1), 158 (tabl. 23:1); Chojnacka-Banaszkiewicz 2017b:

¹⁷ Chojnacka-Banaszkiewicz 2017a: 157 (tabl. 22:3).

¹⁸ Hoffmann 2000: ryc. 42.

¹⁹ Ł. Okulicz 1970: 22–40.

²⁰ Oniszczuk 2013: 22.

²¹ Patrz. rozdział „Wysoka Wieś, st. 9” w niniejszym tomie.

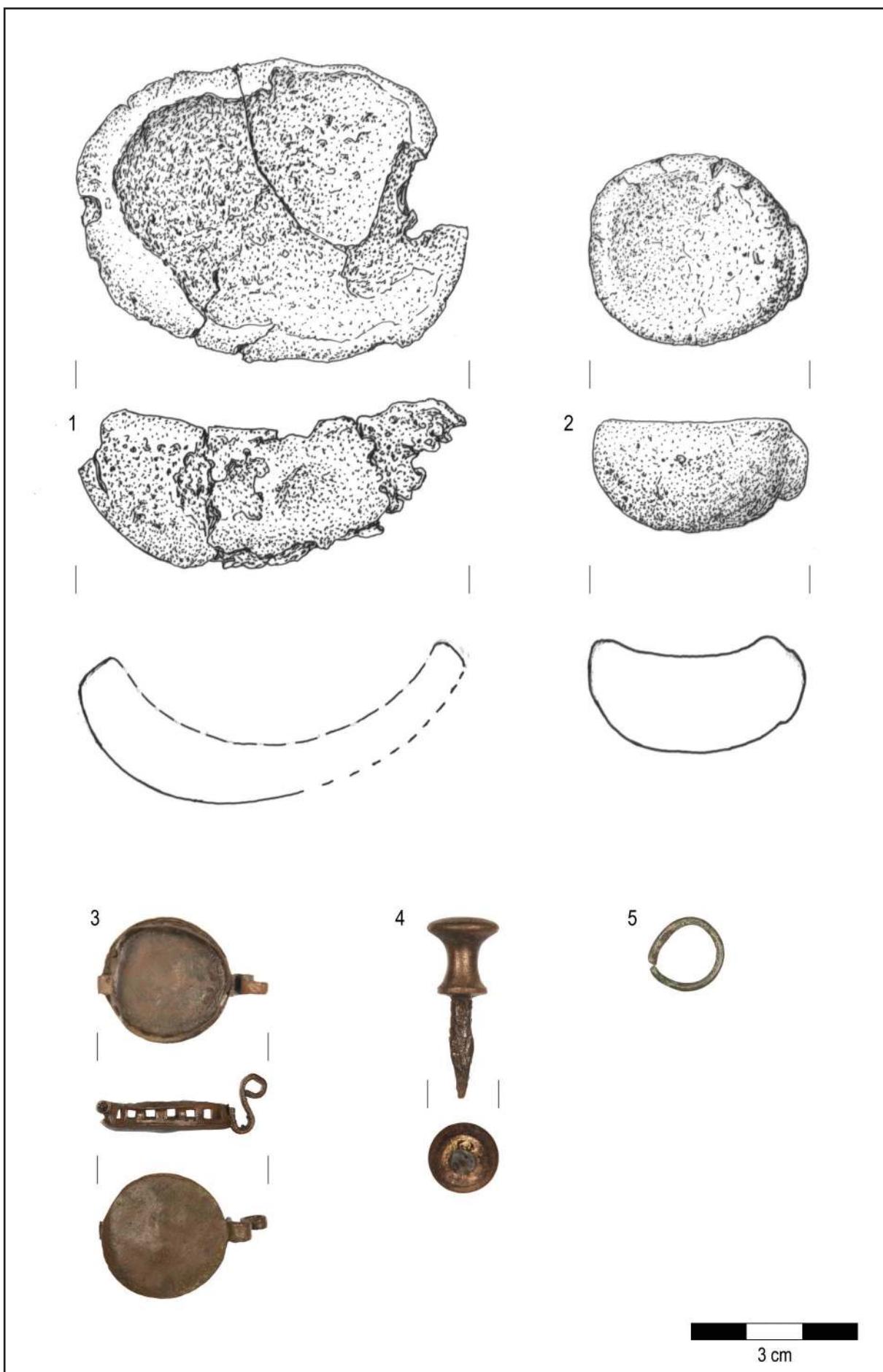
²² Gackowski i Rosołowski 2020b: 85–86.

²³ Antoniewicz 1954: 342.

²⁴ Waluś 2014: 132–133, 187 (tabl. XXIX:6).

Tablica 6. Winiec, st. 2. Zabytki wydzielone (fot. R. Solecki)

Tablica 7. Winiec, st. 2. Zabytki wydzielone (fot. R. Solecki)

Tablica 8. Winiec, st. 2. Zabytki wydzielone (fot. R. Solecki)

znacznym obszarze Europy Wschodniej. Odkryty egzemplarz ma długość 11,5 cm, średnicę tulei 4,7–5 cm i symetryczne, nierośszczepiące się ostrze. Analogiczny kształt ma siekierka odkryta na osiedlu nawodnym w Pleśnie gm. Bisztynek, które datowane jest na okres od halsztackiego D po wcześnie okres lateński i związane z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich²⁵. Zbliżona formą jest też siekierka z Bargłowa Dwornego, gm. Bargłów Kościelny, łączona z kulturą bogaczewską. Zbliżony kształt i rozmiar, choć o nieco smuklejszej sylwetce, ma egzemplarz siekierki znaleziony w Szwajcarii, gm. Suwałki, który łączony jest z kulturą sudowską²⁶. W Wińcu siekierka została znaleziona w kontekście zabytków wcześnieżelaznych, łączonych z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich i tak należałyby ją datować.

Do zespołu tego zaliczono także prawdopodobnie fragment żelaznego noża, z którego zachował się trzpień w formie kolca z nie wielkim odcinkiem ostrza (tabl. 6:3). Trzpień ma długość 4,5 cm i szerokość do 2,3 cm. Zbliżony zabytek znany jest ze stanowiska kultury lużyckiej w Brudzyniu, gm. Janowiec Wielkopolski, gdzie określono jego chronologię na okres od halsztackiego C po lateński A-B²⁷.

Jako narzędzia sklasyfikowano także dwie łyżki ceramiczne, z których zachowały się jedynie komory bez uchwytów. Pierwsza (tabl. 7:1) ma długość 7 cm, szerokość 5,5 cm i wysokość 2,9 cm. Głębokość komory dochodzi do 1,8 cm. Druga (tabl. 7:2) ma długość 4 cm, szerokość 3,5 cm i wysokość 2,1 cm. Głębokość komory wynosi około 0,4 cm. Jedną z interpretacji tego typu zabytków, jest wykorzystywanie w odlewnictwie metali²⁸. Za taką właśnie funkcją w odniesieniu do opisywanych egzemplarzy przemawia fakt, że oba zabytki noszą ślady wystawiania na działanie wysokiej temperatury – są rozpułchnione, pierwszy zabytek zdecydowanie bardziej. Z obszaru zajmowanego przez kulturę kurhanów zachodniobałtyjskich, analogiczne zabytki znane są z osiedli w Pleśnie, gm. Bisztynek i w Rybnie, gm. Sorkwity²⁹.

²⁵ Waluś 2014: 82–83, 131, 178 (tabl. XX:1); Gackowski 2017.

²⁶ Kontny 2016: 42–43, 45–46, 53, 55.

²⁷ Gackowski i Rosołowski 2020b: 86, 105, tabl. 25:2.

²⁸ Michałowski 2004: 144–146.

²⁹ J. Okulicz 1973: 269–278; Waluś 2014: 105–107.

Drugi zespół tworzą ozdoby. Dwie z tych ozdób to szpile żelazne. Pierwsza (tabl. 6:5) ma długość 9 cm, wykonana jest z drutu o przekroju kolistym, średnicy 0,3 cm i reprezentuje typ szpil z łabędzią szyjką i główką zwiniętą w uszko. Ostrze szpili jest obecnie rozdwojone, ale może to być wynik degradacji metalu. Analogiczne szpile, także wykonane z żelaza, znane są między innymi z Piórkowa, gm. Płoskinia, gdzie jedną znaleziono w grobie kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, z przełomu okresu halsztackiego D i lateńskiego³⁰ i z Jarantowic, gm. Ryńsk, gdzie szpilę znaleziono w grobie kultury pomorskiej, prawdopodobnie z przełomu okresu halsztackiego D i lateńskiego³¹. Drugi zabytek (tabl. 6:4), interpretowany jako szpila, ma ułamany kolec, w przekroju prostokątny o wymiarach 0,3×0,4 cm. Zachowana długość wynosi 2,7 cm. Kolec rozszerza się, by utworzyć spłaszoną, trójkątną główkę szerokości 1,4 cm i grubości 0,7 cm. Powiązanie z typologią szpil wykonanych z brązu³² nie daje jednoznacznych sugestii. Gdyby na omawianym stanowisku była wydzielona faza średnio wieczna, to zabytek tego typu można był interpretować jako fragment gwoździa. Zbliżony zabytek, interpretowany jako szpila, ale wykonany z kości, znany jest z osiedla obronnego w Tarławkach, gm. Węgorzewo, datowanego na okres od halsztackiego D, po lateński B³³. Jako ozdobę zakwalifikowano także małe ogniwko wykonane z brązowego drutu średnicy 0,1 cm i średnicy otworu 1 cm. Zabytki tego typu są popularne i nie mogą służyć jako dobre datowniki. Wykorzystywano je często do noszenia właściwych ozdób – zawieszek, paciorków. Przykładem może być brązowa zawieszka nanizana na kółko, albo zespół kółeczek i paciorków, znane z Rembielinia, gm. Chorzele³⁴.

Do zespołu ozdób o współczesnej chronologii zaliczono dwa zabytki. Pierwszy (tabl. 7:3) to fragment ażurowego puzderka o średnicy 2,3 cm i wysokości 0,6 cm, wykonanego ze stopu miedzi. Drugi (tabl. 7:4), to pinezka o ozdobnej, wykonanej ze stopu mie-

³⁰ Waluś 2014: 130, 188 (tabl. XXX:1); Waluś 1992b: 39–41.

³¹ Żórawska 2002.

³² Gedl 1983.

³³ Purowski 2008: 353 (ryc. 16:4), 355, 357–358.

³⁴ Waluś 2014: 132–133, 170 (tabl. XII:6), 183 (tabl. XXX:3).

dzi główce i żelaznym kolcu. Oba zabytki znalezione na powierzchni, w warstwie humusu, w niedużej odległości od reliktów domu z XIX wieku.

CHRONOLOGIA I DZIEJE GRODZISKA W WIŃCU, ST. 2

RAFAŁ SOLECKI

Osiedle obronne w Wińcu, st. 2 nie było do tej pory zewidencjonowane w ramach AZP, ani nie było badane wykopaliskowo. Pod względem formy terenowej – umocnienia w formie co najmniej trzech linii wałów i fos – stanowisko można porównać do oddalonego o około 17 km na wschód osiedla w Tatławach (st. 2), gm. Morąg, datowanego na IV–III wiek p.n.e.³⁵ i oddalonego o około 18 km na zachód osiedla w Wieprzu (st. 20), gm. Zalewo, także datowanego na IV–III wiek p.n.e.³⁶ Taką chronologię stanowiska potwierdza także przeprowadzona analiza materiału ceramicznego, w trakcie której wydzielono formy, które są charakterystyczne dla okresu od La Tène A do La Tène C, jak również wyniki analizy radiowęglowej, które wskazały przedziały lat 400–210 p.n.e. oraz 403–211 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%³⁷.

Na nieco wcześniejsze początki osiedla może wskazywać analiza zabytków wydzielonych – żelazne sierpy i żelazna siekierka znane są ze stanowisk o chronologii sięgającej okresu halsztackiego D, chociaż występują także w okresie lateńskim A–B³⁸. Wcześniejszą metrykę ma także żelazna szpila z łabędzią szyjką i główką zwiniętą w uszko, której analogie znane są ze stanowisk z przełomu okresów halsztackiego i lateńskiego³⁹.

Analiza stratygraficzna nawarstwień kulturowych wykazała istnienie co najmniej dwóch wczesnożelaznych faz użytkowych, które w opracowaniu opisano jako 1A i 1B.

³⁵ Solecki i Wysocki 2017a: 111; Kobylińska, Solecki i Wysocki 2017b: 135–136.

³⁶ Solecki i Wysocki 2017b: 243–244; Kobylińska, Solecki i Wysocki 2017a: 260.

³⁷ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-117827 i Poz-117828.

³⁸ Antoniewicz 1954: 342; Waluś 2014: 82–83, 131–133, 178, 187 (tabl. XX:1, XXIX:6); Gackowski 2017.

³⁹ Waluś 2014: 130, 188 (tabl. XXX:1); Waluś 1992b: 39–41; Żórawska 2002.

Fazy te musiały nastąpić jedna po drugiej, gdyż analiza materiału ceramicznego pochodzącego z obu tych faz nie wykazała różnic typologicznych. Należy zatem wnosić, że niewielka zmiana w formie użytkowania obszaru osiedla – zarzucenie utrzymania domniemanej palisady wokół majdanu i rezygnacja z użytkowania domostwa na Tarasie I na rzecz prawdopodobnie powiększenia osiedla – musiała zaistnieć bez przerwy osadniczej. Przyczyną podjęcia decyzji o zmianach na obszarze majdanu i Tarasu I mógł być napad i pożar starszych zabudowań. Hipotezę, że nie był to przypadkowy pożar może potwierdzać odkrycie wspomnianej żelaznej szpili z łabędzią szyjką i główką zwiniętą w uszko w wyposażeniu 20, interpretowanym jako element palisady wokół majdanu. Być może zabytek ten ukryto w obawie, by nie stał się łupem. Po spaleniu się palisady – ślady pożaru widoczne są zarówno w obrębie dołu posłupowego 20, jak i wokół niego, jako warstwa spalenizny 15 – zabytek nie został już zabrany.

Po opuszczeniu osiedla, jego obszar nie był wykorzystywany aż do około XIX wieku. Wtedy to na obszarze majdanu wznieziony został budynek, opisany na mapie z 1930 roku, jako *Lusthaus*⁴⁰. Obszar wokół niego musiał być w jakiś sposób zaaranżowany, gdyż na powierzchni, w dość dużych ilościach występują żelazne gwoździe i kawałki drutów. Obiekt ten nie jest już widoczny na mapach z drugiej połowy XX wieku. Obecnie w południowej części majdanu widoczne są relikty kamienno-ceglanego fundamentu i ułamki ceramicznych dachówek.

Stanowisko jest dość dobrze zachowane, gdyż skala wykorzystania majdanu z przełomu XIX i XX wieku objęła nieduży jego fragment i to najpewniej w większości powierzchniowo. Przeprowadzone badania wykopaliskowe dostarczyły bardzo ciekawych materiałów wskazujących, że osiedle było bogate i wykorzystywane przez długi czas. Powinno zatem stać się przedmiotem pogłębionych studiów.

⁴⁰ Mapa *Topographische Karte 1:25 000, Meßtischblatt*, karta Simnau (2186), z 1930 roku.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Achremczyk, S.
2010. *Historia Warmii i Mazur. Tom I: Pradzieje – 1772*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- Adamiec, J., P. Czernic i K. Zdeb
2019. Dokumentacja wyników badań geofizycznych – georadarowych (GPR) przeprowadzonych na obszarze trzech stanowisk archeologicznych w ramach projektu NPRH „Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część II. Warmia wschodnia i Natangia” – cz. 2 Gładysze. Raport w archiwum Instytutu Archeologii UKSW w Warszawie.
- Antoniewicz, J.
1954. Zagadnienie wczesnożelaznych osiedli obronnych na wschód od dolnej Wisły i w dorzeczu rzeki Pregoły. *Wiadomości Archeologiczne* XX/4: 327–368.
1964. Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach. *Światowit* 25: 5–211.
- Białyński G.
2019. Zarys dziejów osadnictwa na Mazurach. *Echa Przeszłości* 20/1: 335–348.
- Biermann, F., Ch. Herrmann i A. Koperkiewicz
2019. Alt-Wartenburg. Gründung und Untergang einer Lokationsstadt in der „Großen Wildnis”, [w:] G. Köster i Ch. Link (red.), *Faszination Stadt: die Urbanisierung Europas im Mittelalter und das Magdeburger Recht*: 274–284. Magdeburger Museumschriften 17. Dresden: Sandstein Verlag.
- Biskup, M.
1983. Uwagi o problemie osadnictwa i sieci parafialnej w Prusach Krzyżackich w wiekach XIV–XV. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2–3: 199–217.
- Biskup, M. i G. Labuda
1986. *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.
- Bitner-Wróblewska, A. i A. Piotrowski
1990. Wały podłużne w okolicach Biskupca w woj. olsztyńskim: przyczynek do pochodzenia i chronologii tego typu obiektów na obszarze południowej Warmii. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1–4: 133–140.
- Bochnak, T., P. Kotowicz i Z. Opiełowska
2016. Dwa celtyckie depozyty przedmiotów żelaznych z Pakoszówki, pow. sanocki. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 37: 209–246. DOI: 10.15584/misroa.2016.37.11
- Buko, A.
1990. Wykorzystanie zjawiska erozji ceramiki w analizach procesów formowania się stanowisk osadniczych. *Sprawozdania Archeologiczne* 42: 349–359.
- Cieśliński, A.
2014. Kopce kultury wielbarskiej z Mazowsza i Podlasia a tzw. typ rostoński – próba nowego spojrzenia na związki cmentarzyków kurhanowych z Północnej i Wschodniej Polski. *Wiadomości Archeologiczne* 65: 45–93.
- Chojnacka-Banaszkiewicz, A.
- 2017a. Stary Folwark, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 129–182. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Stary Folwark, st. 1: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 191–193. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Chojnacka-Banaszkiewicz, A., i D. Wach
2017. Stary Folwark, st. 1: położenie grodziska i jego forma, badania archeologiczne, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 108–128, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Chudziak, W. i J. Bojarski
2019. (red.) *Wczesnośredniowieczne grodziska w Polsce. Tom 1. Powiat bydgoski*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Chudziak, W. i M. Weinkauf
2019. (red.) *Wczesnośredniowieczne grodziska w Polsce. Tom 7. Powiat toruński*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
- Chudziakowa, J.
1974. *Kultura lużycka na obszarze międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Clark, J., G. Egan i N. Griffiths
1995. Harness fittings, [w:] J. Clark (red.), *The medieval horse and its equipment c. 1150 – c. 1450*: 43–74. Medieval Finds from Excavations in London 5. Londyn: Museum of London.
- Crome, H.
1937. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen. *Altpreußen* 2: 97–125.
1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens. *Prussia: Zeitschrift für Heimatkunde* 34: 83–154.

- Cymbalak, T.
2006. Wybrane znaleziska podkówki do butów z terenu Czech na tle analogii środkowo-europejskich. *Archaeologica Pragensia* 18: 263–282.
- Dąbrowska, T.
1996. Krzesiwa typu skandynawskiego z Kamieńczyka, woj. Ostrołęka, [w:] W. Nowakowski (red.) *Concordia. Studia poświęcone Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin: 45–49*. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dąbrowski, J.
1997. *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Dembińska, M. i Z. Podwińska
1978. Historia Kultury Materiałnej Polski. Tom I od VII do XII wieku, [w:] W. Hensel i J. Pazardur (red.), *Historia Kultury Materiałnej Polski w zarysie*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Dzięgielewski, K., R. Szczerba i B. Chudzińska
2006. Osadnictwo z wczesnej epoki brązu, okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego oraz ślady działalności człowieka w czasach średniowiecznych i nowożytnych na stanowisku 17 w Podłężu, pow. wielicki. *Raport 2005–2006*: 315–348.
- Eckhart, B.
1930. Die Geschichte des Kirchdorfs Schnellwalde [w:] W. Friedrich (red.), *Aus Vergangenheit und Gegenwart des Kreises Mohrungen: Selbstverlag des Kreisausschusses in Mohrungen*: 46–81. Morąg.
- Engel, M. i C. Sobczak
2019. Atlas Grodzisk Jaćwieży. Nowe spojrzenie na Góry Zamkowe, Szwedzkie szańce i Piłokalnie, [w:] K. Chrzan, S. Moździoch i S. Rodek (red.), *Współczesne metody badań wczesnośredniowiecznych grodów Europy Środkowo-Wschodniej*: 63–80. Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Filip, J.
1956. *Keltové ve střední Evropě*. Praha: Československá Akademie Věd.
- Gackowski, J.
2017. Osiedla nawodne kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w krajobrazie naturalnym i kontekście kulturowym północno-wschodniej Polski. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(295): 3–22.
- Gackowski, J. i Sz. Rosołowski
- 2020a. Katalog zabytków, [w:] J. Gackowski i H.P. Dąbrowski (red.), *Znalezisko gro-* madne przedmiotów metalowych kultury łużyckiej w Brudzyniu, pow. żniński: 57–82. Biskupin-Toruń: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie i Polskie Towarzystwo Historyczne.
- 2020b. Wyroby z brązu i żelaza: analiza kulturo-chronologiczna, [w:] J. Gackowski i H.P. Dąbrowski (red.), *Znalezisko gromadne przedmiotów metalowych kultury łużyckiej w Brudzyniu, pow. żniński: 83–114*. Biskupin-Toruń: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie i Polskie Towarzystwo Historyczne.
- Gałązka, D.
2009. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50 000. Arkusz Lubawa (211)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Gałązka, D. W. Skrobot i A. Szarzyńska
2015. *Wzgórza Dylewskie. Geologia, krajobraz, antropologia przestrzeni*. Olsztyn: Wydawnictwo Mantis.
- Gawroński, R.
2018. *Roman horsemen against Germanic tribes. The Rhineland frontier cavalry fighting styles 31 BC–AD 256*. Archaeologica Hereditas 12. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Gedl, M.
1983. *Die Nadeln in Polen I (Frühe und ältere Bronzezeit)*. Prähistorische Bronzefunde XIII/7. München: C.H. Beck-Verlag.
- Giemza, A.
- 2015a. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Toprzyny (35)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- 2015b. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Wojciechy (63)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Gierlach, B.
1966. Zabytki metalowe, [w:] J. Gałkowski, B. Gierlach i E. Kowalczyk (red.), *Materiały wykopaliskowe z Zamku Królewskiego w Warszawie. Tom I*: 141–150. Warszawskie Materiały Archeologiczne 1. Warszawa: Prezydium Stołecznej Rady Narodowej – Wydział Kultury, Urząd Konserwatorski M. St. Warszawy – Konserwator Zabytków Archeologicznych.
- Głosek, M.
1984. *Mieczы środkowoeuropejskie z X–XV wieku*. Warszawa: Wydawnictwa Geologiczne.
- Grabarczyk, T. i O. Ławrynowicz
2013. Falchion and its technology in Poland (14th–16th centuries). *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 26: 51–61.

- Gajewska, M. i J. Kruppé
1960. Badania archeologiczne w 1958 roku na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku. *Rocznik Olsztyński* III: 81–103.
- Grążawski, K.
1988. Średniowieczny gródek rycerski w Bachotku na ziemi chełmińskiej w świetle badań archeologicznych. *Sprawozdania Archeologiczne* 40: 317–341.
2013. Sprawozdanie z archeologicznych badań weryfikacyjnych przeprowadzonych w Radomnie w 2011 roku, [w:] E. Fudzińska (red.), XVIII Sesja Pomoroznawcza. Vol. 1. *Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Materiały z konferencji 16–18 listopada 2011*: 125–131, Malbork: Muzeum Zamkowe.
2019. Research in castles located in the Mazovian-Prussian border zone. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(306): 808–824.
- Gula, J.
1975. Badania wykopaliskowe w latach 1968–1969 na terenie zamku w Ostródzie. *Wiadomości Archeologiczne* 39/3: 373–383.
- Hein, M.
1944. *Preußisches Urkundenbuch (1335–1341)*. Bd. 3, Lfg. 1. Königsberg: Gräfe und Unzer.
- Herrmann, J.
2002. Tradition und Neubeginn ur- und frühgeschichtlicher Forschungen an der Berliner Akademie der Wissenschaft 1946–1952. Zum 110. Geburtstag von Wilhelm Unverzagt. *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät* 54/3: 85–100.
- Heydeck, J.W.
1896. Steinkistengräber im Kreise Pr. Eylau, aufgedeckt im Herbst 1892. *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* 20: 67–74.
- Hoffmann, M.J.
1992. Kurhany z wczesnej epoki żelaza w Zielenicy, gmina Górowo Iławeckie, wojew. Olsztyn. *Zeszyty Muzeum Warmii i Mazur* 1: 91–110.
1999. *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 177, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2000. *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 191, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2005. Emil Hollack – nauczyciel, historyk i badacz pradziejów ziemi mrągowskiej. W 80. rocznicę śmierci. *Mragowskie Studia Humanistyczne* 6–7: 17–27.
- Hoffmann, M.J. i A. Mackiewicz
2004. *Średniowieczne założenia obronne powiatu ostródzkiego*. Ostróda: Muzeum w Ostródzie.
- Hollack, E.
1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Im Auftrag des ostpreußischen Provinzial Verbandes bearbeitet und herausgegeben*. Glogau-Berlin: Kommissions Verlag von Carl Flemming.
- Holtmann, G.F.W.
1993. *Untersuchung zu mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Messern*. Göttingen.
- Honczaruk, M. i L. Kacprzak
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000*. Arkusz Głobock (34). Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Jagodziński, M.
1997. *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Jaskanis, J.
2012. *Wodzowskie kurhany kultury wielbarskiej na Podlasiu*. Białystok: Muzeum Podlaskie w Białymostku, Instytucja Kultury samorządu Województwa Podlaskiego.
- Jaskanis, J. i J. Okulicz
1981. Kultura wielbarska (faza cecelska), [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistorya ziem polskich. Tom 5. Późny okres lateński i okres rzymski*, 178–190. Warszawa: Ossolineum.
- Jóźwiak, S.
2000. Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej Zakonu Krzyżackiego na południowych obszarach Prus Górnych do 1410 r. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1: 3–27.
- Jóźwiak, S. i J. Trupinda
2019. Czas powstania krzyżackiego komturstwa w Pokarminie (Brandenburg) a kwestia chronologii wznoszenia tamtejszego zamku. *Studia z Dziejów Średniowiecza* 23: 100–113.
- DOI: 10.26881/sds.2019.23.04
- Kaczyński, B., A. Mackiewicz i I. Zduńska
2018. Badania archeologiczne zamku biskupów chełmińskich w Lubawie w latach 2015–2016, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 343–358. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,

- Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymostku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Kaniecki, A. i D. Brychcy
2010. Średniowieczne młyny wodne i ich wpływ na przemiany stosunków wodnych na przykładzie zlewni Obry Skwierzyńskiej. *Badania Fizjograficzne Seria A – Geografia Fizyczna* 61: 145–156.
- Karczewski, M.
2000. „Dwustożkowe naczynia zdobione zaszczypywaniem”. Głos w dyskusji nad ceramiką bałtyjską. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 91–96.
- Każmierczyk, J.
1965. Wczesnośredniowieczne wyroby bednarskie z Ostrówka w Opolu. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* XIII/3: 469–498.
1978. *Podkowy na Śląsku w X–XIV wieku (studia z dziejów kultury materialnej)*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kleczar, B. i M. Rutyna
2013. Stan badań grodzisk województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 7–29, Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa–Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- Knyżewski, M.
2016. Kształtowanie się siedzib niższych urzędników krzyżackich w Prusach właściwych. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica* 31: 113–133.
DOI: 10.18778/0208-6034.31.06
- Kobylińska, U.
- 2017a. Kamionka, st. 9: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 375–407. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Tątławki, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 118–132. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017c. Zajaczki, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 426–459. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017d. Stary Folwark, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 207. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017e. Łodygowo, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 19–46, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017f. Mozgowo, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 189–200. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017g. Iława, st. 33 – Wielka Żuława: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 324–347, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017h. Durąg, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 272–295. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobylińska, U., R. Solecki i J. Wysocki
- 2017a. Wieprz, st. 20: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 260. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Tątławki, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 135–136. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński, Z.
2013. (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa–Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- 2016a. (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.

- 2016b. Projekt Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część I: Pomezania, Pogezania i Warmia: realizacja w latach 2012–2016, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 93–112. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017a. (red.) *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. (red.) *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2* (red.). Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017c. Wprowadzenie, [w:] *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 5–6. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński Z., J. Nitychoruk, K. Rabiega, M. Rutyna, D. Wach, F. Welc, J. Wysocki, K. Zeman-Wiśniewska i M. Żurek
2016. Falsyfikacja domniemanych pradziejowych i średniowiecznych grodzisk w powiecie iławskim i ostródzkim, [w:] Z. Kobyliński (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 247–293, Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kochanowski, M.
1985. Elementy odzieży i sprzęt gospodarstwa domowego z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 165–183. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kola, A.
- 1985a. Żelazny osprzęt średniowiecznej wieży mieszkalnej w Plemiętach i jej wyposażenia, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 63–83. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- 1985b. Narzędzia do obróbki drewna z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 149–157. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
1989. Północnośredniowieczna chłodnia z Torunia. *Acta Universitatis Nicolai Copernici 200 Archeologia* 16: 103–116.
- Komorowski, J.
2007. Pruska Hawa. *Spotkania z Zabytkami* 7: 19–20.
- Kondracki, J.
2002. *Geografia regionalna Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
2014. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kontny, B.
1999. Znaleziska toków z obszaru kultury przeworskiej. *Świątowit* 1(42)/Fasc. B: 128–137.
2016. Siekierki tulejkowe z kultur bogaczewskiej i sudowskiej. *Wiadomości Archeologiczne* 67: 37–64.
- Koperkiewicz, A.
2019. Civitas Wartberg. Warmińska kapsuła czasu i problemy konserwatorskie. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 11: 57–74.
- Kowalczyk, E.
1987. *Systemy obronne wałów podłużnych we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
2002. Wały podłużne na mapie granicy mazowiecko-pruskiej Samuela Suchodolskiego. *Świątowit* 4 (45)/Fasc. B: 159–164.
2003. *Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (Między Drwęcą a Pisą)*. Warszawa: DIG.
- Kruppé, J.
1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kubicki, R.
2012. *Młynarstwo w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
2015. Wykaz czynszowy komturstwa tucholskiego z połowy XV w. *Studia Historica Gedanensia* 6: 281–297.
- Kulakov, W. I.
1999. Ирзекапинис. *Stratum Plus* 1999/5: 211–273.
2018. Prussische Tierdarstellungen im Frühmittelalter, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 2*: 99–108. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymostku i Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Kulesz, A., S. Nowak i K. Jarzęcki
2018. Relikty obuwia, [w:] M. Grupa, K. Jarzęcki i W. Nowosad (red.), *Historia kościoła św. Ośwala w Płonkowie – Tom II*, 145–153. Płonkowo: Parafia Rzymskokatolicka p.w. Św. Maksymiliana Marii Kolbego i Św. Benedykta, Jana, Mateusza, Izaaka i Krystyna, Pierwszych Męczenników Polskich.

- Kurpik, W.
1982. Uwagi o niektórych elementach oprawy i ich roli w ochronie książki. *Ochrona Zabytków* 5/3–4 (138–139): 208–214.
- Kurpiewski, A.
2015. A Wielbark culture barrow in Wojsze near Ostrołęka in comparison with other features of that type in right-bank Mazovia and the Podlasie region. *Sprawozdania Archeologiczne* 67: 259–276.
- Liwoch, R.
2013. Szkieletowy grób kamienny z Naczy na Białorusi. *Materiały Archeologiczne* 39: 141–147
- Leyding, G.
- 1973a. Nazwy fizjograficzne, [w:] H. Jaworska i M. Lossman (red.), *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, 26–38. Olsztyn: Pojezierze.
- 1973b. Z dziejów powiatu, [w:] H. Jaworska i M. Lossman (red.), *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, 41–95. Olsztyn: Pojezierze.
1987. Nazwy fizjograficzne, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 22–29. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- Łapo, J. M.
1998. Budownictwo obronne na ziemiach pruskich w pradziejach i we wczesnym średniowieczu. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2: 199–205.
2009. Wokół szwedzkiego szańca. Echa Wojen Szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych ziem pruskich. *Pruthenia* 4: 241–286.
- Łukomiak, K.
2016. Zamykanie pomieszczeń w późnośredniowiecznych siedzibach mieszkialno-obronnych na podstawie źródeł archeologicznych, [w:] K. Marinow, K. Szadkowski, K. Węgrzyńska (red.), *Varia Mediaevalia. Studia nad średniowieczem w 1050. Rocznice Chrztu Polski*: 141–154. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
DOI: 10.18778/8088-325-3.14
- Madyda-Legutko, R.
1983. Próba rekonstrukcji pasów z metalowymi częściami na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów. *Przegląd Archeologiczny* 31: 91–133.
- Malinowski, T.
2000. O roli krzemienia u niektórych społeczności epok metali. *Przegląd Archeologiczny* 48: 127–139.
- Marciniak-Kajzer, A.
2018. Gródki stożkowate czy zamki typu motte. *Archaeologia Historica Polona* 26: 59–70.
- Marcinkowski, M.
2013. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej nowożytnej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykładów. *Archaeologia Historica Polona* 21: 239–255.
DOI: 10.12775/AHP.2013.011
- Michałik, P.
2007. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne noże z zamku w Pucku*. Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 15, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Michałowski, A.
2004. Łyżki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej, [w:] H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfска na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*: 123–160. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział w Poznaniu, Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Misiewicz, K. i W. Małkowski
2013. Badania nieinwazyjne na stanowisku 4 w Borecznie, woj. warmińsko-mazurskie w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 413–421. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- Mogielnicka-Urban, M.
1984. *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*. Wrocław: Ossolineum.
- Mroczek, R.
2007. Późnośredniowieczne zabytki ruchome z badań na dziedzińcu głównym Pałacu pod Blachą. *Kronika Zamkowa* 1–2(53–54): 39–90.
- Nadolski, A. i M. Lewandowski
1990. Rozdział 3: broń strzelcza, [w:] A. Nadolski (red.), *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*: 143–153. Łódź: Polska Akademia Nauk.
- Nowakowski, P.
2003. W sprawie datowania munsztuków z ziem polskich. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 51/: 41–48.
- Nowakowski, W.
1983. *Kultura bogaczewska na Pojezierzu Mazurskim od schyłku późnego okresu przedrzymskiego do starszej fazy późnego okresu wpływów rzymskich. Próba analizy chronologiczno-kulturowej*. Maszynopis.
2001. Żelazne zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką w europejskim Barbaricum. *Wiadomości Archeologiczne* LIV: 129–146.
- Oakeshott, E.
1998. *The sword in the age of chivalry*. Woodbridge: The Boydell Press.

- Okulicz, J.
1973. *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Ośrodek Badań Naukowych imienia Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- Okulicz, Ł.
1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Oniszczuk, A.
2013. *Życie odbite w naczyniu. Konsumpcja luk-susowa i codzienna w Gdańsku w XVII–XIX wieku na podstawie naczyń ceramicznych z terenu Centrum Dominikańskiego i kwartału Długi Targ–Powroźnicza. Tom I.* Warszawa.
- Ossowski, W.
2010. *Przemiany w szkutnictwie rzecznym w Polsce. Studium archeologiczne.* Gdańsk: Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku.
- Pazda, S.
1995. Osada wczesnośredniowieczna na stanowisku nr 8 w Radłowicach gm. Domanów, woj. wrocławskie. *Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Archeologiczne* 26: 209–245.
- Petelski, K. i A. Gondek
2003. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Dobry (96).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Petraszko, M. i A. Wakar
- 1987a. Prusowie, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 30–44. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- 1987b. Z dziejów wsi, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 243–353. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- Pikies, R.
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Ostróda (176).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Pospieszny, Ł. i M. Jakubczak
2019. Datowanie bezwzględne cmentarzyska w Kosyniu, [w:] J. Sobieraj (red.), *Początki epoki brązu na Warmii i Mazurach w świetle analiz specjalistycznych*: 133–142. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
- Purowski, T.
2008. Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tarławkach, pow. węgorzewski. *Wiadomości Archeologiczne* LX: 335–360.
- Puziuk, J. i A. Tyniec
2013. Żelazny topór z ul. Miodowej w Krakowie-Kazimierzu. *Materiały Archeologiczne* 39: 155–158.
- Půlpánová-Reszczyńska, A.
2016. New materials from the Migration Period discovered in Zamiechów, site no. 1 in South-Eastern Poland. *Acta Archaeologica Carpathica* 51: 145–167.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 8, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego*: 71–90. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki, B. Nowacki i J. Wysocki
2021. Wyniki badań na stanowisku Radomno, stan. 1, pow. nowomiejski, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego*: 43–70. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Radkowski, J. i J. Wysocki
2016. Wstęp do problematyki gródków stożkowatych z terenu średniowiecznego państwa zakonu krzyżackiego, znajdujących się na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 295–385. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rulewicz, M.
1984. Tymczasowe wyniki badań archeologicznych na podzamczu w Szczecinie, prowadzonych w latach 1975–1978. *Sprawozdania Archeologiczne* 36: 151–165.
- Rutyna, M.
2017. Strużyna, st. 21: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 79–88. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rutyna, M. i J. Wysocki
2017. Iława, st. 33: badania archeologiczne, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 315–324. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

- Sachenbacher, P.
1993. Völkerwanderungszeitliche Gräber bei Mühlhausen/Thüringen. Zu einigen ausgewählten Problemen des Grabbrauchs und der Grabberaubung anhand neuer Gräber von Ammern, Ldkr. Mühlhausen. *Alt-Thüringen* 27: 153–198.
- Schiffer, M.B.
1986. Radiocarbon Dating and the „Old Wood” Problem: The Case of the Hohokam Chronology. *Journal of Archaeological Science* 13: 13–30.
- Shirokhov, R.
2015. Contacts between Prussians and Curonians in the 11th-early 13th centuries, according to the archaeological data, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur* 1: 255–273. Warszawa-Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Siczek, Ł.
2016. Gwoździe jako zabytek archeologiczny. *Materiały z badań zamku Chojnik. Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 58: 165–179.
DOI: 10.17427/SSA16009
- Skrobot, W.
2015. Antropologia przestrzeni, [w:], D. Gałazka, D. Skrobot i A. Szarzyńska (red.), *Wzgórza Dylewskie. Geologia, krajobraz, antropologia przestrzeni*. : 109–192. Olsztyn: Wydawnictwo Mantis.
- Solecki, R.
2017. „Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2017 roku na obszarze leśnym w granicach Leśnictwa Śródjezierze (nr wydzielenia leśnego 189 a-00) w granicach administracyjnych wsi Winiec gm. Miłomłyn (działka ewidencyjna nr 3189)”. Raport w archiwum WUOZ w Olsztynie, Delegatura w Elblągu.
2021. (red.) *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R., F. Welc i B. Nowacki
2019. Wyniki badań archeologicznych osiedla obronnego z wczesnej epoki żelaza w Wysokiej Wsi, powiat ostródzki, stanowisko 7. *Wiadomości Archeologiczne* LXX: 196–202.
DOI: 10.36154/wa.70.2019.10
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 7, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego*: 91–105. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R. i J. Wysocki
- 2017a. Tątławki, st. 2: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* 2: 111. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Wieprz, st. 20: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* 2: 243–244. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Solon, J., J. Borzyszkowski, M. Bidłasik, A. Richling, K. Badura, J. Balon, T. Brzezińska-Wójcik, Ł. Chabudziński, R. Dobrowolski, I. Grzegorczyk, M. Jodłowski, M. Kistowski, R. Kot, P. Krąż, J. Lechnio, A. Macias, A. Majchrowska, E. Malinowska, P. Migoń, U. Myga-Piątek, J. Nita, E. Papińska, J. Rodzik, M. Strzyż, S. Terpiłowski i W. Ziaja
2018. Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data. *Geographia Polonica* 91/2: 143–170.
DOI: 10.7163/GPol.0115
- Sowiński, T.
2014. *Przewodnik. Śladami Herkusa Monte. Śladami tajemnic poligonu Stabłack. Ścieżki dydaktyczno-historyczne w gminie Górowo Iławskie*. Górowo Iławskie: Wydawnictwo Regionalista.
- Strunk, H.
1931. Flurnamen und Vorgeschichte. *Altpreussische Forschungen* 8: 1–45.
- Szałamacha, B. i B. Trzmiel
2006. *Objaśnienia do szczegółowej mapy geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Morąg (135)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Szczepański, S.
2009. Płyta grobowa Johanna von Schönaich z kościoła Podwyższenia Krzyża Św. w Boręcznie (rozważania nad „Skamieniałyim Rycerzem” i rodem von Schönaich). *Studia Angerburgica* 15: 78–91.

2013. „Wykopaliska” w archiwach – archeologia archiwalna na przykładzie wybranych stanowisk Pojezierza Iławskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 233–252, Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
2016. *Pomezania pruska. Dzieje osadnictwa w XIII–XV wieku*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego.
- Szymański, P.
2013. *Z badań nad chronologią i zróżnicowaniem kulturowym społeczności Mazur w późnej starożytności i u progu wczesnego średniowiecza*. Światowit Supplement Series B: Barbaricum 9. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Świętosławski, W.
2008. Północnośredniowieczne militaria z reliktów wieży w Jemiołkowie koło Olsztynka. *Acta Militaria Mediaevalia* 4: 189–198.
- Thielen, P. G.
1958. *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens (1414–1438)*. Marburg: N.G. Elwert Verlag.
- Trzeciecki, M, M. Auch i K. Stańczuk
2020. *Grodzisko Piotrówka w Radomiu w świetle badań archeologicznych 2010–2013. Część I: stratygrafia i chronologia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Wadył, S.
- 2017a. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okrągła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2017. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(298): 717–724.
- 2017b. Grodzisko w Porębku, pow. Kętrzyn, stan. 3. Wstępne wyniki badań wykopaliskowych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(298): 725–732.
2019. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okrągła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2018. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(303): 153–161.
2020. Wallewona finally found? Stronghold in Porębek in the latest excavations, [w:] A. Dobrosielska, A. Pluskowski i S. Szczępański (red.), *Homini, qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuskiemu*: 165–192. Olsztyn: Oficyna Wydawnicza Pruthenia.
- Wadył, S. i J. Łapo
2018. Wyniki badań sondażowych na grodzi-
- sku w Perłach, gm. Węgorzewo, stan. 1 (AZP 13-72), [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 377–385. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymostku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Wadył, S. i K. Martyka
2019. Nowy element układanki. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bornitach koło Pienieżna. *Slavia Antiqua* 60: 75–93.
DOI: 10.14746/sa.2019.60.4
- Wadył, S., K. Martyka i D. Malarczyk
2018. Wczesnoabbazydzkie dirhamy z nowoodkrytego grodziska w Bornitach koło Pienieżna. *Wiadomości Numizmatyczne* 62/1–2(205–206): 129–143.
DOI: 10.24425/wn.2018.125040
- Waluś, A.
- 1992a. Zabytki metalowe kultury lateńskiej z Rembielinia, woj. ostrołęckie, [w:] J. Okulicz-Kozaryn i W. Nowakowski (red.), *Studia z archeologii ludów barbarzyńskich z wybrzeży Bałtyku i Dorzecza Wisły*: 89–101. Barbaricum 2. Warszawa: Wydawnictwo i drukarnia Tokawi.
- 1992b. Cmentarzysko kurhanowe w Piórkowie, woj. elbląskie, w świetle prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1984–1987. *Świątowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 39–52.
2014. Zabytki metalowe kultury kurhanów zachodniobałtyjskich wczesnej epoki żelaza. *Świątowit Supplement Series B: Barbaricum* 10: 9–197.
- Ward-Perkins, J.B.
1993. *London Museum Medieval Catalogue 1940*. Londyn: Museum of London.
- Wasilewska, J.
2016. Szkaplerz – ikonografia przedstawień. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 105: 329–343.
- Welc, F.
2020. „Rozpoznanie za pomocą georadaru (GPR) i metody magnetycznej stanowisk: Augamy, Woryny, Leśnictwo Orsy (Góra Zamkowa) oraz Wiewiórki”. Sprawozdanie w archiwum Instytutu Archeologii UKSW w Warszawie.
- Welc, F., J. Nitychoruk, R. Solecki, K. Rabiega i J. Wysocki
2018. Results of integrated geoarchaeological prospection of unique iron age hillfort located on Radomno Lake island in north-eastern Poland. *Studia Quaternaria* 35/1: 55–71.

Wołagiewicz, R.

1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin: Muzeum Narodowe.

Wólkowski, W.

2013. Architektura zamku w Bezławkach, [w:] A. Koperkiewicz (red.), *Bezławki: ocalić od zniszczenia : wyniki prac interdyscyplinarnych prowadzonych w latach 2008–2011*: 109–118. Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie 2. Gdańsk: Instytut Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego.

Wrzesiński, J.

1989. Cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, st. 2. *Studia Lednickie* 1: 103–146.

Vlierman, K.

1996. *...Van Zintelen, van Zintelroeden ende Mossen...’ Een breeuwmethode als hulpmiddel bij het dateren van scheepswrakken uit de Hanzetijd*. Scheepsarcheologie I, Flavobereicht 386. Lelystad: Nederlands Instituut voor Scheeps- en Onderwater Archeologie.

Zawadzki, P.

2020. *Prace archeologiczne na obszarze dawnego Stalagu VIII A; Dz. nr 306/3, obręb Koźlicę, AM-1, gm. Zgorzelec, woj. dolnośląskie. 2018-2019. Sprawozdanie*. Fundacja Łużyce wczoraj i dziś.

Zielonka, B.

1955. Materiały z osiedla obronnego kultury luzyckiej w miejscowości Kamieniec, pow. Toruń. *Wiadomości Archeologiczne* XXII/2: 158–174.

Żórawska, A.

2002. Ponownie „odkryty” grób skrzynkowy z miejscowości Prusy (Jarantowice), powiat wąbrzeski. *Świątowit* IV(XLV), Fasc. B: 249–255.

Żurek, M.

2013. Boreczno, stanowisko 4 (AZP 24-54), gm. Zalewo, woj. warmińsko-mazurskie. Analiza stratygraiczna, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 385–411. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.

2021. *Boreczno i Bałoszyce. Archeologia dworów wczesnonowozytnych w Górnym Prusach*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 19. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.